

tiad

Turkish Journal of Iranian Studies

RESEARCH ARTICLE

Translation of the Prose of a Jâmasb-Nâme With Unknown Translator
Ömer Gök

Ottoman-Iran Relations: War and Diplomacy (1514-1914)
Naci Tikici

Informal International Organizations (IOs) and Growing Geoeconomic
Cooperation: The Case of IZU2
Yasir Rashid

BOOK REVIEW

South Korea's Middle Power Diplomacy in The Middle East: Development,
Political and Diplomatic Trajectories
Fatih Tuna

The Shah's Imperial Celebrations of 1971: Nationalism, Culture and
Politics in Late Pahlavi Iran
Mert Aydemir

Concessionaire & Editor in Chief

Dr. Hakkı Uygur

Associate Editors

Associate Professor Turgay Şafak, İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye

Associate Professor Umut Başar, Social Sciences University of Ankara, Ankara, Türkiye

Editorial Board

International Relations and Political Science: Professor Mesut Özcan, Social Sciences University of Ankara, Ankara, Türkiye

History: Professor Gazi Osman Özgüdenli, Marmara University, İstanbul, Türkiye

History of Religions: Associate Professor Mehmet Alıcı, Mardin Artuklu University, Mardin, Türkiye

Persian Language and Literature: Professor Hicabi Kırılangoç, Ankara University, Ankara, Türkiye

Turkish Language and Literature: Professor Nurettin Demir, Hacettepe University, Ankara, Türkiye

Theology: Professor Mehmet Ali Büyükkara, Marmara University, İstanbul, Türkiye

Art History and Fine Arts: Assistant Professor Ali Rıza Özcan, Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul, Türkiye

Anthropology: Professor M. Nazif Shahrani, Indiana University Bloomington, Bloomington, USA

Sociology: Associate Professor Seyed Javad Miri Meynagh, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iranian

Philosophy: Professor Şamil Öçal, Social Sciences University of Ankara, Ankara, Türkiye

Media and Communication: Associate Professor Abbas Assadi, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iranian

Advisory Committee

Professor Ahmet Yaşar Ocak, TOBB University of Economics and Technology (R), Ankara, Türkiye

Professor Benedek Péri, Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary

Professor Fariba Zarinebaf, University of California, Riverside, USA

Professor Homa Katouzian, University of Oxford, Oxford, England

Professor Kemal İnât, Sakarya University, Sakarya, Türkiye

Professor Mahmud Erol Kılıç, IRCICA, İstanbul, Türkiye

Assistant Professor Mahmoud Omidasalar, University of California (R), Riverside, USA

Associate Professor Hassan Hazrati, University of Tehran, Tehran, Iran

Associate Professor Mohammed Alsulami, International Institute for Iranian Studies, Riyadh, Saudi Arabia

Associate Professor Mohsen Shariatnia, Shahid Beheshti University, Tehran, Iranian

Associate Professor Muhammed Taki İmami Hoyi, Islamic Azad University (R), Rey, Iranian

Professor Nəşib Göyüşov, Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Manuscripts, Bakü, Azerbaijan

Professor phil. Anja Pistor-Hatam, Kiel University, Kiel, Germany

Professor Richard Foltz, Concordia University, Quebec, Canada

Professor Shahrām Pazouki, Iranian Institute of Philosophy, Tehran, Iranian

Assistant Professor Shervin Farridnejad, Institute of Iranian Studies, Freie University of Berlin, Berlin, Germany

Professor Shodimuhammad Sufizoda, Tajikistan National Academy of Sciences, Dushanbe, Tajikistan

Professor Tim Epkenhans, University of Freiburg, Freiburg im Breisgau, Germany

Professor Tufan Gündüz, Hacettepe University, Ankara, Türkiye

Professor Turaj Atabaki, Leiden University, Leiden, Holland

English Language Editor

Assistant Professor Reza Vahdani Sanavi,
Social Sciences University of Ankara,
Ankara, Türkiye

Persian Language Editor

Assistant Professor Muhammed
Abdulmecid

Editing

Seher Yazar

Secretariat

Mert Aydemir

Reviewers of the Issue

Professor Yılmaz Karadeniz
Associate Professor Emrullah Yakut
Associate Professor Gonca Oğuz Gök
Associate Professor Şefaattin Deniz
Assistant Professor İsmail Sarı
Assistant Professor Muzaffer Kılıç
Dr. Oktay Gökhan Banbal

FROM EDITOR IN CHIEF

Dear reader,

We are pleased to present the fourth issue of the Turkish Journal of Iranian Studies (TJIS). First of all, we would like to start by thanking the authors who contributed to the preparation of the fourth issue, the invaluable reviewers who evaluated the studies with their helpful perspectives, and the TJIS team, who followed the process meticulously. This issue, published in July 2023, includes three original research articles and two book reviews. In the article titled “Translation of the Prose of a Jâmasb-Nâme With Unknown Translator” written by Ömer Gök, the author analyzes a new prose translation of Câmasb-nâme, which has different translations from Persian into Turkish, with an unknown translator. Naci Tikici’s article titled “Ottoman-Iranian Relations: War and Diplomacy (1514-1914)” examines the four hundred years of Ottoman-Iranian political relations from a different perspective. The article titled “Informal International Organizations (IOs) And Growing Geoeconomic Cooperation: The Case of I2U2” by Yasir Rashid discusses the main motivations behind the establishment of I2U2, one of the new generations of informal organizations, which was created to deal with the growing global food crisis caused by the COVID-19 crisis and the Ukraine crisis. Fatih Tuna reviews the book titled “South Korea’s Middle Power Diplomacy in The Middle East: Development, Political And Diplomatic Trajectories” by Hae Won Jeong. The book focuses on South Korea’s Middle East policies. In another review, Mert Aydemir introduces the book titled “The Shah’s Imperial Celebrations of 1971: Nationalism, Culture and Politics in Late Pahlavi Iran” by Robert Steele. The book examines Mohammad Reza Pahlavi’s celebrations of the 2,500th anniversary of Shahanshah of Iran in 1971 in the context of culture and politics.

Hope to see you in our fifth issue (January 2024).

Dr. Hakkı Uygur
Editor in Chief/Concessionaire

CONTENTS

RESEARCH ARTICLE

ÖMER GÖK

Translation of the Prose of a Jâmasb-Nâme With Unknown Translator 1

NACİ TİKİCİ

Ottoman-Iran Relations: War and Diplomacy (1514-1914) 13

YASİR RASHİD

*Informal International Organizations (IOs) and Growing Geoeconomic Cooperation:
The Case of I2U2** 30

BOOK REVIEW

FATİH TUNA

*South Korea's Middle Power Diplomacy in The Middle East: Development,
Political and Diplomatic Trajectories* 47

MERT AYDEMİR

*The Shah's Imperial Celebrations of 1971: Nationalism, Culture and Politics in
Late Pahlavi Iran* 51

MÜTERCİMİ BİLİNMEYEN MENSUR BİR CÂMASB-NÂME TERCÜMESİ*

 Ömer Gök**

ÖZET

Türk edebiyatına tercüme yoluyla aslı Farsça yazılmış pek çok eserin kazandırıldığı bilinmektedir. Her ne kadar kökeni hususunda ihtilaflar bulunsun da en azından Türkçe örneklerine göre Farsça örnekleri daha eski tarihlere dayanan *Câmasb-nâme* de bu eserler arasında yer almaktadır. *Câmasb-nâmeler* hekimliği ve bilgeliliği ile meşhur Dânyâl Peygamber'in oğlu Câmasb'ın başından geçen olayların çerçeve hikâye tekniğiyle işlendiği metinlerdir. Masal ve hikâyenin iç içe geçtiği bu metinler hem Türk halk edebiyatının hem klasik Türk edebiyatının hem de mukayeseli edebiyatın konusu olmuştur. Bilinen ilk *Câmasb-nâme* tercümesi, Ahmed-i Dâî tarafından kaleme alınmış olsa da en meşhur *Câmasb-nâme* tercümesi Abdî Mûsâ tarafından kaleme alınmıştır. Tercüme olmasına karşın pek çok telif unsurla bezenen Abdî Mûsâ'nın eseri, kendisinden sonra yazılan pek çok *Câmasb-nâme* tercümesine de kaynaklık etmiştir. Kaynaklarda rastlanan manzum ve mensur tercümelerden birçoğunun Abdî'nin eserinden kısaltılarak, genişletilerek ya da esinlenerek yazıldığı görülmektedir. Bu çalışmada tanıtımı yapılacak mensur *Câmasb-nâme* tercümesinde, olayların gelişimi açısından Abdî tesirinden bahsedilebilirse de metin üzerinde bunun somut delillerine tesadüf edilmemiştir. Mütercimi bilinmeyen bu tercümenin temmet kaydından Hicri 1272 (Miladi 1856) senesinin Recep ayının başlarında kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları koleksiyonunda 0161 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Makalede öncelikle Türk edebiyatında *Câmasb-nâme* tercümesi geleneğinden kısaca bahsedilecek, ardından söz konusu el yazması eserin tanıtımı yapılarak şekil ve muhteva özellikleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 19. Asır Türk Edebiyatı, *Câmasb-nâme* Tercümeleri, *Binbir Gece Masalları*, Mensur Hikâye, Masal, Tercüme Geleneği.

* Atıf/To Cite: Gök, Ö. (2023). Mütercimi bilinmeyen mensur bir *Câmasb-nâme* tercümesi. *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 1-12.

** Dr., Türk Dil Kurumu, Ankara, Türkiye, omergok89@gmail.com

TRANSLATION OF THE PROSE OF A *JÂMASB-NÂME* WITH UNKNOWN TRANSLATOR

ABSTRACT

It is known that many works originally written in Persian have been introduced to Turkish literature through translation. Although there are disputes about its origin, *Jâmasb-nâme*, whose Persian examples are at least older than the Turkish ones, is among these works. *Jâmasb-nâmes* are texts in which the events about Jâmasb, the son of the Prophet Daniel, who is famous for his knowledge on medicine and wisdom, are treated with the frame story technique. These texts, in which tale and story are intertwined, have been the subject of both Turkish folk literature, classical Turkish literature and comparative literature. Although the first known translation of *Jâmasb-nâme* was written by Ahmad-i Dâî, the most famous translation of *Jâmasb-nâme* was composed by Abdî Mûsâ. Abdî Mûsâ's translation was the source of many other translations of *Jâmasb-nâme* prepared after him. It is seen that many of the verse and prose translations found in the sources were written by abridging, expanding or being inspired by Abdî's work. In the prose translation of *Jâmasb-nâme* to be introduced in this study, although the influence of Abdî can be mentioned in terms of the development of events, no concrete evidence of this was found in the text. This translation, whose translator is unknown, is understood to have been written in the beginning of the month of Rajab in the year 1272 AH (1856 AD). The work is registered in the Osman Ergin Turkish Manuscripts collection of Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library with the fixture number 0161. In this study, firstly, the tradition of *Jâmasb-nâme* translation in Turkish literature will be briefly mentioned, then the manuscript in question will be introduced and its form and content features will be analysed.

Key Words: 19th Century Turkish Literature, *Jamasb-nâme* Translations, *The Thousand and One Nights*, Prose Story, Tale, Translation Tradition.

Giriş

Câmasb-nâmelerin Türk edebiyatında ilk görülüşü bugünkü bilgilere göre 15. yüzyıla tesadüf etmektedir. 15. yüzyılın başlarında Ahmed-i Dâî tarafından Farsçadan tercüme edilen ilk *Câmasb-nâme* tercümesinin kaynağı, Nasîrüddîn Tûsî tarafından kaleme alınmış yaklaşık otuz üç beyitlik Ertaylan'ın tabiriyle "tamamıyla didaktik" Farsça bir mesnevidir. Ahmed-i Dâî'nin yetmiş üç beyitlik^[1] genişletilmiş tercümesini, İsmail Hikmet Ertaylan

eski yazılı, Kazım Köktekin çeviri yazılı olarak neşretmiştir (Ertaylan, 1952, s. 144-154; Köktekin, 1999, s. 33-37). Ahmed-i Dâî'den sonra *Câmasb-nâme* tercümesi kaleme alan bir diğer isim Abdî Mûsâ'dır.^[2] Abdî eserini II. Murad'a sunmak için yazdığını, Hicri 833'te (M. 1429-30) Bandırma'nın Aydıncık kasabasında hitama erdirdiğini, adını *Câmasb-nâme* koyduğunu eserin muhtelif yerlerinde açıkça dile getirmektedir. Bununla birlikte eserin tercüme olduğunu da söylemekte fakat kaynağını ve dilini belirtmemektedir. Eser üzerin-

^[1] Âmil Çelebioğlu yetmiş dört beyit olduğunu söylemektedir bk. Çelebioğlu, 2018, s. 138.

^[2] Abdî Mûsâ'nın *Câmasb-nâme*'si üzerine birkaç farklı doktora ve yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Ancak tam menini ilk kez Mahmut Karademir hazırlamıştır (2001).

de araştırma yapanlar, kaynak olarak *Taberî Tarihi (Milletler ve Hükümdarlar Tarihi)* ile *Binbir Gece Masalları* üzerinde yoğunlaşmaktadır. Abdî'nin eseri aynı adlı bir eserden tercüme ettiğini söylemesinden hareketle üçüncü bir görüş de kaynağın bilinmeyen bir Farsça eser olabileceğidir. Kocatürk de bunu “dayandığı Arapça ve daha kuvvetli ihtimalle Farsça bir eser olsa gerektir” ifadeleriyle desteklemektedir (1970, s. 219). Ancak “Abdî'nin eseriyle Farsça *Câmasb-nâme*'ler konuları bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Bu husus, Abdî'nin eserini başka bir kaynaktan faydalanarak kaleme almış olabileceğini düşündürmektedir” (Erkan, 1993, s. 43). Bu üç görüş yan yana koyulduğunda, eserin konu ve olay akışı dikkate alındığında *Binbir Gece Masalları*'nda işlenen “Yeraltı Sultanı Yemliha'nın Öyküsü”^[3] ile Türk edebiyatındaki *Câmasb-nâme* tercümelerinin örtüştüğü noktaların daha fazla olduğu söylenebilir. Hasan Kavruk da *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*'de E. J. W. Gibb ile bu görüşü desteklemektedir (1998, s. 55).

Yukarıda bahsedilen iki manzum *Câmasb-nâme* tercümesinden başka Sadık Yazar, “İsmâîl b. Memiş adlı biri tarafından 1854'te manzum olarak kaleme alınmış” diyerek farklı bir manzum *Câmasb-nâme*'den daha haber vermektedir (2011, s. 373). Bu eserin müstakil bir tercüme mi yoksa kendinden önce yazılanların istinsahı mı olduğuyla ilgili bir bilgi, esere ulaşılamadığı için tespit edilememiştir. Bununla birlikte farklı kaynaklarda, çeşitli mensur *Câmasb-nâme* tercümelerinden bahsedilmektedir. Bu kaynaklar incelendiğinde çoğunun Abdî'nin eserinin

muhtasarı ya da nesre aktarılmış şekli olduğu görülmektedir. Örneğin Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 8491'de kayıtlı mensur bir *Câmasb-nâme* tercümesi, “târîh-i Peygamber sekiz yüz otuz üç oldu şehir-i Aydıncık'da düzüldü çün *Câmasb-nâme* tamâm oldu” (62a) kaydından da anlaşılacağı üzere bu tür eserler arasında yer almaktadır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9542 numarada bulunan başka bir mensur *Câmasb-nâme* tercümesi ise yine Abdî'nin tercümesinden etkilenmiş olmakla birlikte manzum ve mensur karışık yazılmış daha geniş bir *Câmasb-nâme* tercümesi olarak dikkat çekmektedir. Yapılacak araştırmalar sonucunda kütüphanelerde daha fazla *Câmasb-nâme* tercümeleriyle karşılaşılabilceği hususunu da ayrıca ifade etmek gerekir.^[4]

Câmasb-nâmelerin ana kahramanı olan *Câmasb* isminin tam olarak ne anlama geldiği bilinemese de “câm” ile “esb” kelimelerinin birleşiminden meydana geldiği tahmin edilmektedir. Yıldırım, “Doğu İran'da özellikle Harezm'den Horasan'a kadar yörelerde yaygın şekilde sığır, deve ve at isimleri diğer kelimelerle birleşik isimler oluşturularak insanlar için kullanılır” diyerek bu bilgiyi doğrular ve “Ercâsp/Arjataspa: rahvan yürüyen at sahibi”, “Lohrâsp/Aurvantaspa: hızlı koşan at sahibi” örneklerini verdikten sonra “Camâsp/Jamaspa”ı “asil at sahibi” olarak tanımlar (2015, s. 192). Bundan başka Fars mitolojisinde ve Zerdüştlük'te *Câmasb*, “yaşadığı dönemin ileri gelenlerinden” biri olarak anılır ve büyük önem atfedilir. Zerdüş'tün damadı olan *Câmasb*, Goştâsp'ın da vezirliği görevini yürütür (Yıldırım, 2008, s. 194; Fenâyî, 2020, s. 174). *Câmasb*'ın Pehlevice kaleme aldı-

³ “Masallarda kimi tercümelerde ‘Hasîb Kerameddîn ile Şâhmârân Hikâyesi’, kimilerinde ‘Yılanlar Hükümdarı Sultân Yemliha'nın Öyküsü’ başlıkları”yla da karşılaşılmaktadır (Çakır, 2023).

⁴ Kütüphane kayıtlarında *Câmasb-nâme* başlığıyla kaydedilmediği hâlde muhteva itibarıyla Dânyâl Peygamber'in oğlu *Câmasb*'in Şahmaran ile hikâyesini konu edinen farklı yazmaların varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ömer Yılar'ın 2016 yılında metnini neşrettiği Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi SA-73 numarada kayıtlı *Hikâye-i Şâhmerân* başlıklı yazma nüsha bunun bir örneğidir bk. Yılar, 2016, s. 214. Kocatürk de elinde mensur bir *Câmasb-nâme* olduğunu bildirmektedir (1970, s. 220).

ğı beş bin sözcükten ve “ana teması Goştâsp’ın akıllı ve zeki vezirine dinsel, ahlaksal ve tarihsel konularda sorduğu sorular ve bu sorulara aldığı cevaplar şeklindeki sohbetler”den oluşan *Câmasb-nâme* isimli bir eseri bulunmaktadır (Erkan, 1993, s. 43; Yıldırım, 2008, s. 195). Bu eserin Türkçedeki *Câmasb-nâmelerin* kaynağı olabileceği düşünülmüşse de araştırmacılar bunun kaynak olmadığı noktasında ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte Fars mitolojisinin *Câmasb*’ın ahlaklı, bilge ve hikmet sahibi bir kimse olarak tavsif edilmesi, tercümelerdeki *Câmasb*’ın da bu özellikleri taşıması bir noktada etkileşim olduğunu akla getirmektedir.

1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda Bulunan Mensur *Câmasb-nâme* Tercümesi

Bu çalışmada ele alınan *Câmasb-nâme* tercümesinin Farsçadan tercüme edildiği, mütercimi tarafından özellikle belirtilmektedir. Hikâyedeki olayların akışı, Abdî Mûsâ tesiriyle yazılmış mensur ve manzum diğer tercümelerle büyük oranda uyuşmaktadır. Bu da tüm bu eserlerin en nihayetinde ortak bir kaynaktan değilse bile ortak bir gelenekten beslendiğini net bir biçimde göstermektedir. Elbette Abdî Mûsâ’nın *Câmasb-nâmesi*’nin incelenen bu esere tesir etmiş olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Ancak Abdî tesiriyle yazılan nüshaların en bariz özelliği olan “bölüm başlıklarının Farsça yazılışı” ile “bazı kısımların Abdî’den mülhem manzumelerle” tezyinine, incelenen nüshada tesadüf edilmemiştir. Her ne kadar bu tespitler bize eserin özgün bir tercüme olduğunu işaret etse de mevcut nüshanın müellif hattı olup olmadığı hususuna ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Esere dair bilgiler aşağıda daha ayrıntılı işlenmiştir.

1.1. Eserin Müellifi/Mütercimi

Elimizdeki mensur *Câmasb-nâme* tercümesinin mütercimi belirsizdir. Eserden yola çıkarak mütercime dair tespit edilebilen tek bilgi ise memleketidir: “[...] bu ‘ibret-i hikâyet-i *Câmasb-nâme*’dir ihrâc eyledim ve Kal’a-i Gevher-nigîn şehrinde Fârisî dilinden Türkîye nazm eyledim” (35a). Kal’a-i Gevher-nigîn ile kast edilen şehrin Kütahya olduğu düşünülmektedir.^[5]

1.2. Eserin Adı

Mütercimi eserin başında “*Hazâ Câmasb-nâme*” başlığını tercih etmiştir. Bununla birlikte metin içerisinde “‘ibret-i hikâyet-i *Câmasb-nâme*” (vr. 35b) ibaresinde eserin ismi sade biçimde geçmektedir. Kataloglama yaparken başlıktaki tercih olan *Hazâ Câmasb-nâme*’nin kullanılması doğru olacaktır.

1.3. Tercüme/Telif Tarihi

Müterciminin eserin sonuna tercüme tarihi için düştüğü kayıt şöyledir: “İbtidâ-yı Receb sene 1272”. Bu tarih Miladi 1856 Mart’ının başına tekabül etmektedir. Böylelikle 15. yüzyılın başlarında başlayan *Câmasb-nâme* tercümesi geleneğinin 20. yüzyıla yaklaşıldığında hâlâ devam ettiği söylenebilir.

1.4. Nüsha Tavsifi

İncelenen mensur *Câmasb-nâme* tercümesi, İstanbul Büyükşehir Belediye Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları koleksiyonunda 0161 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin ismi katalogda *Camesbname (mensur)* olarak geçmektedir. Yaprak sayısı 34, satır sayısı 31 olan eserin ölçüleri 230x165, 175x135 mm.dir. Eserin tamamında siyah mürekkep kullanılmış, vurgulanmak istenen bazı Arapça ibarelerin üzeri yine siyah mürekkeple çizilmiştir. Eserde mü-

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*’de Kütahya’yı şu şekilde tavsif eder: “Evsâf-ı vilâyet-i Germiyan ve dâr-ı bahâdırân ya’nî kal’a-i gevhher-nigîn ve sedd-i metîn eyâlet-i taht-ı Anadolu kal’a-i Kütâhiyye” (2005, s. 18).

rekkep dağılmasından ötürü okunamayan kısımlar mevcuttur. Eser “Bismillâhirrahmanirrahîm. Elhamdülillâhi rabbi’l-‘âlemîn ve’s-salâtu ve’s-selâmu ‘alâ seyyidînâ Muhammed ve âlihi ve şahbihi ecma’în. Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı a’sâr silsile-i devrî-i rûzgâr ve muhaddişân-ı âsâr *Hikâyet-i Kitâb-ı Tevârîh*’den ‘ayân u beyân kılmışlar ki” (1b) sözleriyle başlayıp “Ululardan iş odur ki var ise haîâ ‘afv eylemek her sözi kendüye lâıyık söylemek. Hâliyâ bu deñlûdür elden gelen tutasıñ. Mağrûr çün oldı olan bu kitâb dağı bu maîalde oldı tamâm” (35a) şeklindeki af ve temenni dilekleriyle nihayete ermektedir.

1.5. Şekil ve Dil Özellikleri

Elimizdeki *Câmasb-nâme* tercümesinin şekil özellikleri bakımından ayırt edici tarafı mensur olmasıdır. Eserin içerisinde manzum olarak yazılmış hiçbir bölüme tesadüf edilmemektedir. Halk hikâyelerinde görülen sadelikle yazılan eserde mütercimnin özellikle kısa cümleler tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra devrik cümleler ile karşılıklı konuşma sahnelerinin sıklığı dikkat çekmektedir.

Mazıoğlu, manzum ve mensur hikâyeleri dil ve ifade bakımından üçe ayırmaktadır:

- “1) Divan Edebiyatı estetiğı ile Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle ve sanatlı bir üslûpla yazılmış olan hikâyeler,
- 2) Sade bir dille ve yalın bir üslûpla yazılmış olan hikâyeler,
- 3) Dilde ve üslûpta bu iki ifade özelliğinden her ikisini de az çok taşıyan hikâyeler.” (2017, s. 534).

Eserin bu sınıflandırmada ikinci kategoride değerlendirilebileceğı; Farsçadan tercüme edilmiş olsa da içeriğinde Farsça ibare ve unsurlara fazla yer verilmediğı ve birkaç ayet ve hadis dışında Arapça ibarelere de rastlanılmadığı rahatlıkla söylenebilir.

1.6. Muhteva Özellikleri

Metin ana hatlarıyla incelendiğinde muhteva bakımından üç ana kısma ayrılabilir.

1. Hamdele ve salvele
2. Asıl hikâyenin anlatıldığı kısım
3. Hatime

Hamdele ve salvele bölümü çok kısa (iki satır) tutularak hemen asıl hikâyenin anlatıldığı kısma geçilmiştir. Asıl kısım da ana hatlarıyla şu şekilde bölümlenebilir: 1. Dânyâl Peygamber’in ölümün sırrını da içeren kitabı ve bunu Allah’ın emriyle Cebrail’in yok etmesi; kalan beş altı yaprağı doğacak olan oğluna bıraktıktan sonra Dânyâl Peygamber’in vefatı, 2. Câmashb’ın doğup büyümesi, evlenmesi ve arkadaşları tarafından bırakıldığı kuyuda *Şahmaran* ile karşılaşması ve onun dilinden çeşitli hikâyeler dinlemesi, 3. Câmashb’ın kuyudan çıkıp ailesinin yanına dönmesi; babasından kalan yaprakları annesinden aldıktan sonra bütün ilimleri haiz olup ilim ve hikmet dolu eserler telif etmesi.

Eserin hacim olarak en geniş bölümünü teşkil eden asıl hikâyenin ikinci kısmında *Şahmaran* Câmashb’a Bulkiyâ’nın hikâyesini nakleder. 4a’dan başlayıp 30a’da son bulan Bulkiyâ’nın macerasını ihtiva eden bu bölümde çeşitli hikâyeler anlatılmaktadır. Bunlar incelendiğinde anlatılan hikâyelerin ve muhtevalarının diğer *Câmasb-nâmeler*le uyumlu olduğu görülmüştür. Şah Sahra hikâyesi, Kafdağı hikâyesi, Cihan Şah hikâyesi, Murg Şah hikâyesi, Şah Peri hikâyesi, Gevher-nigîn Kalesi hikâyesi ve Şems Bânû hikâyesi gibi iç hikâyeler, geçişleri belirgin olmamakla beraber bu mensur nüshada yer almaktadır.

Eserin sonunda hatime kısmı bulunmasa da bunu işaret eden ifadeler mevcuttur. Mütercim hatimede, bunu okuyanların kendisini hayır ile yâd etmeleri duasında bulunduktan sonra eserin adını, yazıldığı yeri ve Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğini söyler ve eseri af dileğıyle tamamlar.

2. Mensur Câmasb-nâme Tercümesinin [1b] ve [35a] Numaralı (Baş ve Son) Varaklarının Transkripsiyonlu Metni

[1b] ^[1] HAZÂ CÂMASB-NÂME

^[2] Bismillâhırrahmanirrahîm.

Elhamdülillâhi rabbu'l-âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muḥammed ve âlihi ve şaḥbihi ecma'în. Râviyân-ı ^[3] aḥbâr ve nâkilân-ı a'sâr silsile-i devrî-i rûzgâr ve muḥaddisân-ı âşâr *Hikâyet-i Kitâb-ı Tevârîḥ*'den 'ayân u beyân kılmışlar ki ^[4] ol zamân ki Haḳ subḥânehu ve te'âlâ celle şânuhu ve 'amme nevâluhu ḥazretleri Dânyâl Peygamber 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm ḥazretlerine peygamberlik ^[5] ikrâm u iḥsân buyurup ve ḥazret-i Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâmı irsâl idüp 'ilm-i ḥikmet rûzî kıldı. Hem ḥakîm ve hem mürsel ^[6] peygamber idi. Şöyle 'ilm-i ḥikmetde mahâret-i kâmile taḥşîl itmişdi ki 'ilm-i âḥiret ve 'ilm-i kîmiyâ vü sîmyâ ve 'ilm-i nücûm ve daḥî ḡayr 'ilmeleri ^[7] cümlesini aña müyesser kıldı. Şöyle ki ejderhâları zebûn idüp kendüye müsahḥar idüp ve arslanlar ve kaplanlar, elinden zebûn ^[8] olmuşıdı. Arslanlara binüp yılanlar aña râm olurlardı ve 'ilm-i ḥikmet ü nücûm bir kitâb-ı müstetâb taḥşîf itmiş ^[9] idi. Şöyle ki cümle kitâblardan ziyâde severdi. Bir an yanından ayırmaz idi. Cümle kitâblardan anı maḳbûl tutardı. Zîrâ ^[10] dünyâda olan kâffe-i eşyânın ve göklerde olan aḥkâmâtın ve kâffe-i melâ'ike-i 'izâmın 'ilm ü esrârı ve ḥâssası ^[11] anda mevcûd olup bir gün fikre varup gördi ki dünyâ ehli kimi küçük iken ölür ve kimi yigittik ḥâlinde iken ölür ^[12] el-ḥâşıl dünyâda kimse bâkî kalmaz, bu deñlü ḥikmet kitâbları mu'aṭṭal kalur. Kendü kendüye aytdı ki “Acabâ nice biñ derde devâ ^[13] buldum, olma mı ki daḥî bir kitâb te'lîf ideyim cümle eşyânın ḥavâşşını tettebbu' ideyim ola ki bir

çâre bulaydım ve ehl-i dünyâyâ ^[14] bir yâdigârım olsun” diyü kitâblarına mürâca'at idüp nice günler çâre arayup bir şerbet tertîbi buldı, her kim içse ^[15] aña ölüm yol bulmaya. Dânyâl 'aleyhi's-selâm bu şerbet tertîbin bulıcaḳ ḡâyet şâd oldu ve cümle tertîbi iḥzâr ^[16] itdi. Ancak birkaç ot ḳalmış idi. Ol otları arayup bulamaz idi. Dâ'im râst geldiği kimselere su'âl iderdi ki: ^[17] “Şu levnde ve şu şeklde ot gördiḡiñiz varmı” diyü şorardı. Bir gün bir âdem ḥaber virüp didi ki: “Ceyḥûn şuyında filân ^[18] taḡda ol didiḡin ot vardır, ol ot anda biter” didi. Dânyâl 'aleyhi's-selâm şâd olup şandı ki peygamberlik ve 'ilm ^[19] ü ḥikmet kuvvetiyle dünyâ ḥalkına bir iyilik eyleye ammâ Haḳ te'âlâ celle ve 'alâ ḥazretlerinin 'ilm-i ezelisinde muḳadder olmadıḡından ḡâfil ^[20] idi. Bu ârzû ile ol kitâbın yanına olup ol taḡa 'azîmet idüp giderken Ceyḥûn suyu kenârına geldi, ötesine nazar ^[21] idüp ol taḡı görüp şâd oldu. Meger ol Ceyḥûn'un bir ulu köprisi var idi, köprinin başına geldi. Ol demde ^[22] Haḳ subḥânehu ve te'âlâ ḥazretleri Ḥazret-i Cebrâ'îl'e ḥitâb idüp “İzzetim ve 'azamet ü celâlim ḥaḳḳiçün Dânyâl ḳuluma ol deñlü 'ilm ^[23] ü ḥikmet rûzî kıldım ki cemî'-i dertlere dermân buldıḡından ḡayrı ecele daḥî dermân buldı. Yitiş Ceyḥûn Köprisinde kitâbın ^[24] şuya daḡıt” diyü emr buyuruldı. İmdi Haḳ te'âlâ kâdirdir daḡıtmaḡa ve Cebrâ'îl'i göndermeḡe. İḥtiyâcı yoḡiken aña emr eyledi ^[25] ve illâ kâdir idi ki Ḥazret-i Dânyâl 'aleyhi's-selâm göñlündeki cemî'î 'ilmini maḥv ide lâkin her işde bir ḥikmeti vardır. Kendiden ḡayrı kimse ^[26] bilmez lâ-yüs'elü 'ammâ yef'alü ^[6] cemî'yir ve gök ehli anın ḥikmetine ḳâ'il ü sergerdânlardır. Biz geldik Dânyâl 'aleyhi's-selâm ḳışşasına.

[35a] ^[1] dest-mâl bağlayup “Sultânım luṭf eyle. Mâlımız da seniñ ve cân ve başımız da seniñ. Dilerseñ mâlımız alup da ^[2] âzâd eyle ve dilerseñ bizleri öldür. Bizim günâhımız çok-

6 Kur'an-ı Kerim: “Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz” (Enbiyâ 21/23).

dur. Sizden ‘afv buyurulmasını taleb ü recâ ideriz” didiler. Pes ^[3] Câmâsb vezîr gelüp bunlara aytdı: “Ey hocalar Allâhu te‘âlâ hazretleri sizlerden râzî vü hoşnûd olsun ki hep ^[4] sizler rif‘atime sebab ü bâ‘iş oldıñız. Eger sizler beni kuyudan çıkar[ma]mış olaydınız beñ bu ‘izzete nice nâ‘il olurum. ^[5] Gerçi taqâdîrimde her ne kadar var ise dañı ammâ yine sebab sizlersiñiz” diyüp ve getürüp taqâdîm eyledikleri mâlları ^[6] kabûl etmeyüp yine kendülerine i‘âde eyledi. Her birlerine hil‘at-i fâhireler giydürüp ve birer küheylân atlar virüp ^[7] ve nice luţflar idüp ve ‘arz-ı mahabbetler eyledi. Çün hocalar dañı memnûnen ve müteşekkiren kalıp hânelerine ‘avdet eylediler ^[8] ve bunun üzerine zevk u şevk olup yiyüp ve içüp dâ‘imâ haqq-ı ‘adl u ‘adâlet üzere olup dâ‘imâ Hudâ’nın ^[9] in‘âm u ihsânına günde yüz biñ kerre hamd u şenâ eyledi. Günler bir gün Câmâsb vâlidisiyle oturup söyleşürken ^[10] aytdı: “Ey benim vâlidem pederim merhûm Dânyâl ‘aleyhi’s-selâm kitâblarından hiçbir kitâb kalmadı mı yok mudur ve bu kadar ‘ilm ü hikmet ^[11] şâhibi imiş” didi. Vâlidesi âh idüp varup şanduk içinde olan kitâbını getürüp önüne koyup aytdı: ^[12] “Oğlum evvelce saña hikâyet idüp bildireyim” diyüp söze başladı: “Hazret-i Dânyâl ‘aleyhi’s-selâmın ne mertebede ^[13] kuvveti olup ‘ilm ü eşyâya ve ‘ilm ü hikmet ve ‘ilm-i sîmyâ vü ‘ilm-i kîmyâda ve her bir kâffe-i ‘ilmlerde mâhir olup bilür idi ve hattâ ^[14] ecele dañı dermân bulup nâkış birkaç cins ot dañı kalmış idi ki tamâm ola otları. Tağa gider iken Ceyhûn ^[15] Köprisi üzerinde Hazret-i Cebra‘îl ‘aleyhi’s-selâma karşı gelüp ve elinden kitâbını kanadıyla çarpup şuya düşürdüğün ve elinde ^[16] faķat bu kadar varakalar kalup şanduga koyup “Oğlum senden kendi isteyüp tâlib olmayınca virme” diyü vaşîyyet ^[17] eyledigin bir bir nakl u hikâyet eyledi. Câmâsb dañı diñleyüp rûh-ı şerîfine du‘â idüp ol varakaları aldı ve mütâla‘a ^[18] kılup ve alup taşra çıkdı ve başın kaldırıp göklere nazar itdi ve esrâr-ı melekûtî ve göklerde olan melâ‘ikeler

aña ^[19] keşf oldı. Andan soñra feleklerin devrânına nazar itdi. Cümle derecât ve yıldızların aşlı ve şekillerini seyr ü temâşâ eyledi ^[20] ve kâffesi münkeşif oldı. Andan soñra bu ‘ilmleri hâşıl itdi. Bundan soñra ‘ilm-i raşadı ve ‘ilm-i nücûm u usturlâbı cümle ‘ilmler ki ^[21] vardır her birlerine başka başka kitâblar te‘lîf eyledi ve ba‘dehu yedi kat zemîne nazar itdi. Cümle nebâtât u eşcâr u ezhar ^[22] u eşbâr Câmâsb’a kâffesi söyledi. Her biri hâşşalarını beyân eyledi. Hâşıl-ı kelâm cümle fûnûn-ı ‘akliyyât u ‘ameliyyât vardır, ^[23] kâffesi ol evrâklardan istihrâc olunmuşdur. Andan soñra ahkâm-ı îmân u İslâm ve ‘ilm-i îkân ve ‘ilm-i tezkiye tefsîr ve taşfiye-i ^[24] kalb ve ‘ilm-i şîfât u zât u uşûl bilüp ol varakalardan müstahrec olunmuşdur. Haq subhânehu ve te‘âlâ hazretlerinin luţf u kerem ü inâyetiyle ^[25] Câmâsb bunları cümle her birlerine başka başka kitâblar te‘lîf idüp soñra gelen ‘ulemâ vü hükemâyâ yâdigâr bıraktı. İmdi ^[26] kışşadan hisse ve bu kadar hikâyetlerden hisse-mend olmak gerekdir ve bu dünyâyâ gelenler vüs‘atlerine göre her biri birer yâdigâr koyup gitdiler. ^[27] Murâd olan olurdur ki hayr ile yâd olunmaķdır. Okuyanlar ve cân kulağıyla istimâ‘ idüp diñleyenler muşannif-i fakîri ve kâtibü’l-harf u haķîri ^[28] yazanı ve yazdıranı ve okuyanı ve diñleyeni du‘â-yı hayr ile yâd idüp sûre-i fâtiha-i şerîf kırâ‘at idüp ecr ü şevâbını rûhlarına hediye ideler ^[29] ve bu ‘ibret-i hikâyet-i Câmâsb-nâme’dir ihrâc eyledim ve Kal‘a-i Gevher-nigîn şehrinde Fârisî dilinden Türkîye nazm eyledim, luţf ile cem‘ idüp söyledim. Ululardan ^[30] iş odur ki var ise hatâ ‘afv eylemek her sözi kendüye lâyıķ söylemek. Hâliyâ bu deñlûdür elden gelen tutasıñ. Mağrûr çün oldı ^[31] olan bu kitâb dañı bu maħalde oldı tamâm.

Sonuç

Câmasb-nâme hikâyesi Türk edebiyatında gerek manzum gerek mensur gerekse manzum-mensur birçok defa yeniden yazılmıştır. Kaynakları konusunda tartışmalar olsa da ana kaynağın *Binbir Gece Masalları* olduğu noktasında ittifak edildiği görülmektedir. Farklı yan kaynaklardan beslenebileceği ihtimali olmakla birlikte *Binbir Gece Masalları*'nın ana kaynak olması ihtimalini, karşılaştırmalı okumalarımız da doğrulamaktadır. Her kadar kaynak noktasında tartışmalar devam edecek olsa da tanıtımını yaptığımız eserden kaynak dilin Farsça olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Bu çalışmayla kaynaklarda bahsedilen ancak üzerine daha önce bir çalışma yapılmayan

yan yeni bir *Câmasb-name* tercümesi ortaya çıkarılmıştır. Metnin ayırt edici tarafı, hikâyenin tamamen mensur ele alınmış olmasıdır. Diğer *Câmasb-nâmeler*de Abdî Mûsâ tesirine yorulacak iki temel unsur olan Farsça bölüm başlıkları ile kimi bölümlerin manzum yazılışına bu nüshada rastlanılmamıştır. Bununla birlikte eserin mensur yazılması incelenen nüshanın özgünlüğüne işaret etmektedir. Öte yandan eserin Farsçadan Türkçeye tercüme edildiğinin bizzat mütercimce ifade edilmesi, eserin özgünlüğü ve farklı bir kaleminden çıkmış olma ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir.

Extended Abstract

When the history of Turkish literature is analyzed, it is seen that translation activities continued uninterruptedly in almost every period. Through these activities, many works written in different languages were introduced to Turkish literature. Among these, literary works translated from Persian are more numerous due to cultural and geographical relations. Although there are disputes about its origin, the *Jâmasb-nâme*, whose Persian examples date back to an earlier period than the Turkish examples, is among these works. In the light of today's information and when the subject and event flow of *Jâmasb-nâme* translations in Turkish literature are taken into consideration, it can be said that there are quite a lot of points that overlap with the "The Story

of Yemliha, the Sultan of the Underworld" in the *Thousand and One Nights Tales*. *Jâmasb-nâmes* are texts in which the events of *Jâmasb*, the son of the Prophet Dânyâl, who is famous for his medicine and wisdom, are treated with the frame story technique. These texts, in which tale and story are intertwined, have been the subject of both Turkish folk literature, classical Turkish literature and comparative literature. Although the first known translation of *Jâmasb-nâme* in Turkish literature was written by Ahmed-i Dâî (b. ? - d. after 824/1421), the most famous translation of *Jâmasb-nâme* was written by Abdî Mûsâ (b. ? - d. ?), a poet of Murad II period. Although it is a translation, Abdî Mûsâ's work, which is embellished with many copyrighted elements, is the source

of many *Jâmasb-nâme* translations written after him. Then, it can be seen that many of the verse and prose translations found in the sources were written by abridging, expanding or being inspired by Abdî's work.

In the prose translation of *Jâmasb-nâme* to be introduced in this study, although the influence of Abdî can be mentioned regarding the development of events, no concrete evidence of this in terms of language and style was found in the text. As a matter of fact, the Persian chapter titles and the writing of some chapters in verse, which are the two main elements that can be attributed to the influence of Abdî Mûsâ in *Jâmasb-nâmes*, are not found in this copy. In the work, which is written with the simplicity seen in folk tales, it is visible that the translator especially prefers short sentences. In addition to this, the frequency of the transposed sentences and mutual conversation scenes draws attention. Although it is mentioned by the translator himself that the work was translated from Persian, it can easily be claimed that the elements of the source language are not included much in the translation; then, except for a few verses and hadiths, Arabic expressions are not encountered. When the text is analyzed in outline, it can be divided into three main parts in terms of content: "Hamdele and salwala", "The part where the main story is told" and "Hatimah". The trans-

lator kept the "Hamdala and salwala" section quite short and then moved on to the part where the main story is told. The part of the work in which the main story is told can be classified as follows: 1. Prophet Dânyâl's notebook containing information about the secret of death and its destruction by Gabriel (Cebrail) by Allah's command; Prophet Dânyâl's death after leaving the remaining five or six leaves to his son to be born; 2. Jâmasb's birth and growth, his marriage, and his meeting with Şahmaran in the well where he was left by his friends, Jâmasb's encounter with him and listening to various stories from his language; 3. Jâmasb's return to his family; after receiving the leaves left by his father from his mother, his acquiring all the sciences and writing works full of knowledge and wisdom.

It is understood from the "temmet" record of this translation, whose translator is unknown, that it was written at the beginning of Rajab in the year 1272 AH (1856 AD). The work is in Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library Osman Ergin Turkish Manuscripts collection with the inventory number 0161. In this study, first of all *Jâmasb-nâmes* in Turkish literature, the sources and the tradition of *Jâmasb-nâme* translation are briefly mentioned, then it is followed by the introduction of the manuscript in question and its form and content features and unique aspects are dealt.

چکیده

می‌دانیم که بسیاری از آثاری که در اصل به زبان فارسی یا عربی نوشته شده بود، از طریق ترجمه وارد ادبیات ترکی شده است. اگرچه در مورد منشأ جاماسب‌نامه اختلافات نظر وجود دارد، اما این اثری که نمونه‌های فارسی آن حداقل در مقایسه با نمونه‌های ترکی آن قدمت بیشتر دارند، از جمله آثار است که از فارسی ترجمه شده است. جاماسب‌نامه‌ها متونی هستند که در آن وقایع جاماسب فرزند دانیال پیامبر که به طبابت و حکمت مشهور است بصورت داستان آورده شده است. این متون که در آنها افسانه‌ها و حکایه‌ها با هم مختلط شده اند، به یک موضوع ادبیات عامیانه ترکی، ادبیات کلاسیک ترکی و ادبیات مقایسه‌ای تبدیل شده است. اگرچه اولین ترجمه شناخته شده جاماسب‌نامه توسط احمد دانی‌تحریر شده است، اما مشهورترین ترجمه جاماسب‌نامه توسط عبدی موسی صورت گرفته است. جاماسب‌نامه عبدی موسی هرچند ترجمه است مولف چیزهای جدید به متن اضافه کرده است. این ترجمه منبع بسیاری از ترجمه‌های جاماسب‌نامه می‌باشد که پس از او نوشته شده است. بیشتر ترجمه‌های منظوم و منتور که در منابع دیده می‌شود یا خلاصه و توسیع ترجمه عبدی موسی بوده یا الهام گرفته از این اثر بوده است. ترجمه منتور جاماسب‌نامه که در این پژوهش معرفی خواهد شد از نظر جریان واقعیتها از تاثیر عبدی موسی می‌توان سخن گفت ولی دلایل مشخصی برای اثبات آن در متن یافت نشده است. در انجامه این ترجمه که مترجم آن نامشخص است چنین بر می‌آید که این اثر در اوایل ماه رجب سال 1272 هجری (1856 میلادی) نوشته شده است. این اثر در مجموعه نسخ خطی ترکی عثمان ارگین با شماره 0161 در کتابخانه آتاترک مربوط شهرداری استانبول ثبت شده است. در مقاله حاضر ابتدا به صورت خلاصه به سنت ترجمه جاماسب‌نامه در ادبیات ترکی پرداخته شده، سپس نسخه خطی معرفی شده و ویژگی‌های شکلی و محتوایی آن مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات ترکی قرن نوزدهم، ترجمه‌های جاماسب، داستان‌های هزار و یک شب، داستان منتور، مثل، سنت ترجمه.

Kaynakça

- Bozkaplan, Ş. A. (1989). *Abdî Mûsâ Câmasb-nâme dil özellikleri kısmî transkripsiyon* [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- (?). (1856). *Câmasb-nâme* [Yayımlanmamış el yazması] İstanbul Büyükşehir Belediye Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, No. 0161, İstanbul, Türkiye.
- Çakır, M. (2023, 19 Mart). *Câmasb-nâme (Abdî)*. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/camasb-name-abdi>
- Çelebioğlu, Â. (2018). *Türk mesnevi edebiyatı (Sultan İkinci Murad Devri)*. (S. Deniz, Haz.). Dergâh Yayınları.
- Erkan, M. (1993). *Câmasbnâme*. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 43-45). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ertaylan, İ. H. (1952). *Ahmed-i Dâ'î hayatı ve eserleri*. Üçler Basımevi.
- Evliyâ Çelebi (2005). *Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi 9*. (S. A. Kahraman, Y. Dağlı ve R. Dankoff, Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Fenâyî. (2020). *Tercüme-i tevârih-i mülûk Nevâyî'nin Fars hükümdarları tarihi (inceleme-tenkitli metin-dizin)*. (H. O. Altun, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Karademir, M. (2001). *Abdî Câmasb-nâme (inceleme-metin)* [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kavruk, H. (1998). *Eski Türk edebiyatında mensûr hikâyeler*. Millî Eğitim Basımevi.
- Kocatürk, V. M. (1970). *Türk edebiyatı tarihi başlangıçtan bugüne kadar Türk edebiyatının tarihi, tahlili ve tenkidi*. Edebiyat Yayınevi.
- Köktekin, K. (1999). Ahmed-i Dâi'nin Câmasbnâme tercümesi ve dili. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (0)13, 27-48. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2847/39009>
- Mazıoğlu, H. (2017). *Eski Türk edebiyatı makaleleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onaran, Â. Ş. (2022). *Binbir gece masalları 2/1*. Yapı Kredi Yayınları.
- Taberî. (1991). *Milletler ve hükümdarlar tarihi III*. (Z. K. Ugan ve A. Temir, Çev.). Millî Eğitim Basımevi.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yılar, Ö. (2016). *Yemliha'dan Camasbnâme'ye Lokman Hekim'den günümüze Şahmaran*. Pegem Akademi.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. Kbalcı Yayınevi.
- Yıldırım, N. (2015). *İran mitolojisi*. Pinhan Yayıncılık.

Etik Sorumluluk Beyanı / *Ethical Statement*

Yazar(lar), makaledeki bütün verileri etik kurallar çerçevesinde elde ettiğini, yararlanılan kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğunu beyan eder. Bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi* 'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir.

The author(s) declares that they have obtained all the data in the article within the framework of ethical rules and that they have referred to the sources used in accordance with scientific norms. In case of detection of a situation contrary to this statement, the Turkish Journal of Iranian Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s).

Etik Kurul İzni / *Ethics Committee Permission*

Yazar(lar) etik kurul izni gerektiren çalışmaları ve izinle ilgili bilgileri burada belirtmişlerdir.

The author(s) have stated the studies that require ethical committee permission and the information about the permission here.

Kurul adı / *Comittee name:*

Tarih / *Date*

Numara / *Number*

Katkı Oranı Beyanı / *Contribution Rate Statement*

Birinci yazarın katkı oranı / *First author contribution rate: %100*

İkinci yazarın katkı oranı / *Second author contribution rate: %...*

Destek ve Teşekkür Beyanı / *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışma _____ destekli _____ numaralı araştırma projesi kapsamında toplanan verilerden yapılmıştır. Destekleri için _____ 'e teşekkür ederiz.

This study has been conducted through the data collected within the scope of the research project number _____ supported by _____. We would express our gratitude to _____ for their support.

Çatışma Beyanı / *Conflict Statement*

Yazar(lar) bu makalenin herhangi bir çıkar çatışması oluşturmadığını beyan eder.

The author(s) declares that this article does not create any conflict of interest.

OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ: SAVAŞ VE DİPLOMASİ (1514-1914)^{*,**}

 Naci Tikici^{***}

ÖZET

Bu makale, Osmanlı-İran siyasi ilişkilerinin dört yüz yıllık zaman dilimini farklı bir bakış açısı ile incelemekte ve iki ülke ilişkilerini Sünni-Şii, İran-Turan ya da iki Türk hanedanının çekişmesi şeklindeki bir anlayıştan farklı olarak, üç temel ilke ekseninde ele almaktadır. Bu ilkelerin birincisi; Yavuz Sultan Selim döneminde başlayıp Kanuni Sultan Süleyman döneminde son bulan yeni bir sınır inşa etme sürecidir. İkincisi; Osmanlı Devleti'nin kendi sınırları ile İran arasında bir tampon bölge oluşturma ve İranlı unsurları bu tampon bölgenin ötesinde tutmasıdır. Üçüncüsü ise zamana ve şartlara bağlı olarak İran topraklarına sefer düzenleme ve sınır ötesinde bir güvenlik kuşağı tesis etme anlayışıdır. Osmanlı Devleti'nin 1578, 1723 ve 1905 tarihli İran seferleri, sınırda bir güvenlik kuşağı oluşturma sürecinin en bariz örnekleri arasında gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nin dört yüz yıl boyunca İran ile siyasi ilişkilerindeki eylemlerinin tamamı bu üç ilkeyi koruma adına yapılan düzenlemelerdir ve devletin doğu siyasetindeki temel politikası bu ilkelerin değişmeden devam etmesini sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Osmanlı Devleti, Sınırlar, Savaş, Diplomasi.

* Atıf/To Cite: Tikici, N. (2023). Osmanlı-İran ilişkileri: savaş ve diplomasi (1514-1914). *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 13-29.

** Bu makale "Osmanlı-İran İlişkileri: Sınır ve Siyaset" adlı doktora tezinin ana fikridir. Tezin bir özeti olarak sunulmuştur.

*** Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, ntikici@hotmail.com

OTTOMAN-IRAN RELATIONS: WAR AND DIPLOMACY (1514-1914)

ABSTRACT

This article examines the four-hundred-year period of Ottoman-Iranian political relations from a different perspective and discusses the relations between the two countries on the axis of three basic principles, unlike an understanding of Sunni-Shiite, Iranian-Turanian or two Turkish dynasties. The first of these principles is the process of building a new border, which started during the reign of Yavuz Sultan Selim and ended during the reign of Süleyman the Magnificent. The second is that the Ottoman Empire created a buffer zone between its borders and Iran and kept the Iranian elements beyond this buffer zone. The third is to organize expeditions to the Iranian lands depending on the time and conditions and to establish a security zone beyond the border. The Iranian expeditions of the Ottoman Empire in 1578, 1723 and 1905 can be shown among the most obvious examples of the process of creating a security zone on the border. All the actions of the Ottoman State in its political relations with Iran for four centuries were arrangements made to protect these three principles, and the basic policy of the state in eastern politics was to ensure that these principles continue unchanged.

Key Words: Iran, The Ottoman Empire, Borders, War, Diplomacy.

Giriş

Osmanlı-İran ilişkileri, iki ülkenin komşuluk süreciyle başladı ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar belli ilkeler çerçevesinde devam etti. Bu ilişkilerin bir kısmı, taraflar arasında 1514 yılında başlayan ve 1905 yılına kadar devam eden savaflara aittir. Bu süreçlerde iki ülke ilişkilerini düzenleyen uygulamaların temel kaynağı ise güvenlidir. Osmanlı Devleti'nin gerek savaşlarla gerekse diplomasiyle uzun yıllar sıkı bir ilişki içinde olduğu İran yönetimleriyle olan bu güvenlik kaygısı dikkat çekici bir biçimde hissedilmektedir. Buna karşın iki ülke ilişkilerinin anlaşılmasını zorlaştıran ve tartışılması gereken bazı konular bulunmaktadır.

Tartışılması gereken konuların başında, iki ülke arasında yaşanan savaşların nedenleriyle ilgili iddialar gelmektedir. Taraflar arasında yaşanan savaşların gerekçeleri olarak öne sürülen iddiaların bir kısmının tartışmaya açık olması, olayların anlaşılmasını zorlaştıran bir duruma

yol açmaktadır. Bu iddialar arasında genel olarak yer alan Sünni-Şii rekabeti, İran-Turan ve iki Türk hanedanının çatışması şeklindeki önermeler, Osmanlı Devleti'nin Sünni olan Memlûkler ve Anadolu beylikleriyle ya da Safeviler dışında Zendler gibi Türk olmayan bir diğer hanedanla yaptığı savaşların anlaşılmasını zorlaştıran bir çerçeve sunmaktadır. Zira Osmanlı Devleti, İran'da iktidarda olan ve Türk olmayan bir hanedanla siyasi gerilim yaşadığı gibi Sünni olan Memlûkler ve Anadolu beylikleriyle de savaşmıştır.

İki ülke arasında yaşanan hemen hemen her gerilim sırasında karşılaşılan bu tür genel yargıların yanı sıra, savaşların görünürdeki nedenleri üzerinden yapılan açıklamalar da çoğu zaman olayları anlamayı zorlaştırmaktadır. II. Bayezid döneminde şartları oluşmuş bir Osmanlı-Safevi Savaşı'nı Yavuz Sultan Selim Şah İsmail çekilmesi olarak göstermek ya da Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferlerini Ulama Paşa'nın veya İran Şehzadesi Elkas Mirza'nın Osmanlı

hükûmetine sığınıp onu kışkırtması şeklinde bir gerekçeyle yorumlamak gerçekçi değildir. Kanuni Sultan Süleyman gibi imparatorluğun muhteşem çağında ülkenin başında bulunan bir hükümdarın bir paşa ya da bir şehzadenin kışkırtmasıyla hareket ettiğini iddia etmek sorunların anlaşılmasını zorlaştıran bir diğer konudur.

Olaylar arasında bağlantı kurmadan ve olayların öncesi ile sonrasını dikkate almadan, bir olayın görünürdeki nedeni üzerinden yapılan açıklamalar, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra gerçekleşen ve Osmanlı yöneticilerinin Tebriz-Luristan hattının batısı ile Bakü ve Derbent dâhil Hazar Denizi kıyılarına kadar, Kafkasları ele geçirdiği 1578 tarihli İran Seferi için de söz konudur. Nitekim araştırmacıların bir kısmı, Safevi Hükümdarı Şah Tahmasb'ın 14 Mayıs 1576 tarihinde ölümünden sonra İran'da vuku bulan karışıklıkları gerekçe göstererek, bu seferi Osmanlı Devleti'nin fırsatçılığı üzerinden yorumlamakta bir beis görmemişlerdir. Bu açıklamaya ekonomik gerekçeler ya da sonraki seferler için devletin batıda kaybettiği toprakları doğuda telafi etme şeklinde bir yargı da eklenmektedir. Nitekim benzer iddialar, 1723 ve 1905 tarihli İran seferleri için de söz konusudur. Osmanlı Devleti'nin her üç olayda da İran'daki iç karışıklıklar sırasında sefer düzenlediği doğru olmakla birlikte, ülke yöneticilerinin düzenledikleri bu seferlerin fırsatçılıkla ilişkisinin olup olmadığı tartışılması gereken bir konudur.

Ülke yöneticilerinin doğuda İran üzerine düzenlediği seferler, belli amaçlar ve hedefler doğrultusunda gerçekleşmekteydi. Bu seferler sırasında devletin uzanmak istediği bir alan mevcuttu ve ülke yöneticilerinin gerçekleştirdiği seferlerin belli bir alan ile sınırlı olması, bunun açık bir tezahürüydü. Bunu farklı dönemlerde Zagros dağlarının arka yüzünde kontrol altına alınan ancak istisnalar hariç hiçbir zaman Osmanlı sınırları içerisine alınmayan ve İran yönetimine bırakılan yerlerin idari yapısından da anlamak mümkündür. Olayları savaş sırasında kullanılan ve İranlı

yöneticileri ötekileştiren dinî söylemlerden ya da fetvalardan hareketle, mezhep meselesiyle ilişkilendirmek de sorunların anlaşılmasını zorlaştırabilir. Zira din, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve sanayi öncesi devletlerde meşruiyetin temel aracıydı ve her şey din ile meşru hâle getirilmekteydi.

Osmanlı-İran ilişkilerinde savaşların nedenleri kadar açıklanması zor konulardan bir diğeri de iki ülke sınırının belirsizliğine dair olan iddialardır. Taraflar arasında sınır sorunlarının gündeme geldiği müzakere sürecinin tipik örnekleri, Erzurum Konferansı (1843-1847) ile başlayan ve 1913'e kadar süren oturumlarda görülmektedir. Ülke yöneticileri bir yandan kendi doğal sınırlarına ulaşmaya çalışırken, diğer yandan devletin İran ile yaşadığı sorunların önemli bir kısmının sınırın belirsizliğinden kaynaklanması şeklinde birbiriyle uyuşmayan bir anlatım, sorunun anlaşılmasını güçleştiren bir diğer konudur. Kendi sınırlarına yönelik en ufak bir saldırıya izin vermeyen ve bu husustaki hassasiyetini taşra valileriyle yaptığı yazışmalarda dile getiren bir devletin sınırlarının belli olmaması düşünülemezdi. Bu süreçte, iki ülkenin üzerinde uzlaştığı bir antlaşma metninin olmaması ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. İran hükûmeti Erzurum Konferansı'ndan sonra II. Erzurum Antlaşması'nı (1847), Osmanlı hükûmeti ise Kasrışirin Antlaşması'nı (1639) esas almıştır. Ancak Osmanlı hükûmetine göre II. Erzurum Antlaşması sorunluydu. İran hükûmetine göre de Kasrışirin Antlaşması'nın orijinal metni kayıptı. Bu da görünürde tarafların ortak bir zeminde buluşmasını zorlaştırmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin doğu siyasetini etkilemiş olan eylemlerinde birbirine benzer ve uzun bir süre hiç değişmeden kalan eylemleri, olayların farklı bir bağlamda yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Ülke yöneticilerinin doğu siyasetindeki benzer uygulamaları, bugüne kadar yanlış yorumlanan ya da anlaşılması zor olan birçok eylemin gerçekte imparatorluk siyasetiyle iliş-

kili olduğunu göstermektedir. İki ülke savaşlarının iki kategoride benzer bir biçimde ve aynı mahiyette cereyan etmiş olması, bu iki kategoride yer alan savaşlar arasındaki benzerlikler üzerinde düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Nitekim Osmanlı-İran ilişkilerinin Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ve IV. Murad (1623-1640) dönemi olaylarıyla 1578, 1723, 1905 ve 1914 tarihli olayları arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin İran ile siyasi ilişkilerinde 1514-1914 yılları arasında etkili olmuş olan eylemleri arasında bilinmesi gereken genel çerçeve başlıca üç esasa dayanmaktadır.

I

Bu esasların ilki, doğuda tabii sınırlarına ulaşmak ve yeni bir sınırın inşasıyla İranlı unsurları bu tabii sınırın öteki yüzünde tutma anlayışıydı. Osmanlı Devleti'nin doğuda, tabii sınırlarına ulaşması şeklinde tanımlanan yeni bir sınırın inşası süreci, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'yle (1514) başlayıp Kanuni Sultan Süleyman döneminde doruğa ulaşan bir süreçte gerçekleşmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan bu genişlemenin arkasındaki temel faktör, devletin doğuda beliren Safevi tehdidini önleme ve onları Anadolu için tehlike olmaktan çıkaran bir hattın ötesine sürme anlayışıydı. Safevilerin Şah İsmail önderliğinde 1499'dan 1513 yılına kadar kesin-tisiz bir biçimde verdiği mücadele neticesinde Akkoyunlu toprakları ve İran coğrafyası üzerinde büyük bir güce dönüşmesi, iki açıdan tehlike arz ediyordu.

Birincisi, Safevilerin Şah İsmail ile doğuda Horasan'dan, batıda Suşehri'ne kadar uzanan bir alana yerleşip bundan sonraki süreçte doğudan ziyade batıda genişleme ve Akdeniz'e uzanma potansiyeli; ikincisi ise Anadolu'da Safevi tarikatına mensup büyük bir taraftar kitlesinin varlığıydı. II. Bayezid döneminde (1481-1512) meydana gelen Şahkulu (1511) ve Nur Ali Halife

(1512) isyanları, bu tehlikenin boyutlarını açıklar nitelikteki gelişmelerdir (Tikici, 2022, s. 22-29). Safeviler tarafından kullanılmaya uygun bir taraftar kitlesinin Anadolu'ya Safevi nüfuzunu çekecek ve Anadolu'nun İran merkezli bir gücün kontrolüne girmesine yol açacak kadar ciddi sonuçları bulunmaktaydı. İran'da kurulan bir devletin doğuda İndus Nehri'nden, batıda Akdeniz ve Atina'ya uzanabileceğini gösteren örnekler bulunmaktadır. En önemli örnek bu alandaki Pers hâkimiyetidir. Nitekim Persler, Kral Kyros (Kuruş) öncülüğünde M.Ö. 546 yılında batıda Lidya uygarlığına son verip önce Anadolu'ya, Kyros'un oğlu Kambises'in halefi I. Darius zamanında da Makedonya'ya uzandılar ve İskenderin Asya seferine kadar yaklaşık iki yüz yıl boyunca Makedonya'dan İndus Nehri'ne kadar olan bir alanda egemenlik kurdular (Günaltay, I, 1987, s. 134-154; Garthwaite, 2021, s. 21-33).

İran merkezli bir gücün Anadolu için oluşturduğu tehdide benzer örneklerle gerek Osmanlı gerekse Osmanlı öncesi dönemlerde de rastlamak mümkündür. Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlu Uzun Hasan, Yıldırım Bayezid'in Timur, Anadolu Selçuklularının Harzemşahlar ve Moğollar, Bizans'ın Büyük Selçuklularla yaptığı savaşlar da ilk dönem Osmanlı-İran savaşlarına benzeyen tipik örneklerdir. Bu savaşların çoğu, Suşehri'nden Tarsus'a uzanan ve bir ucunda Karabayır Geçidi, diğer ucunda Gülek Boğazı bulunan, aynı zamanda Orta Anadolu için doğal bir sınır olan Suşehri-Tarsus hattının doğusunda bulunan devletleri, daha ötelere sürmek için gerçekleşmiştir. Nitekim Timur'un, Moğolların ve Büyük Selçukluların Suşehri-Tarsus hattının batısına geçmeleri gerek Osmanlı Devleti gerekse Anadolu Selçukluları ve Bizans için yıkıcı sonuçlara yol açmıştır.

Safevilerin bölünmüş Akkoyunlu toprakları üzerinde siyasi birlik tesis edip merkezî bir devlete dönüştüğü ve Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdit oluşturduğu bu süreçte, Osmanlı

Devleti'nin başında II. Bayezid bulunmaktaydı. Dönemin kaynakları Osmanlı sultanının gelişmelerden haberdar olduğunu, doğuda cereyan eden olayları yakından takip ettiğini ve Anadolu'da gerekli birtakım önlemler aldığını belirtmektedirler. Alınan önlemler arasında Anadolu'dan Azerbaycan'a gitmeye çalışan tarikat mensuplarının geçişlerine izin verilmemesi ve Teke yöresinde bulunan Şah İsmail taraftarlarının Mora Yarımadası'na sürülmeleri zikredilebilir (Hoca Sadeddin Efendi, 1279, s. 127; Mehmet Hemdemi Çelebi, 1297, s. 428-429). Buna karşın, II. Bayezid döneminde Safeviler üzerine herhangi bir seferin düzenlenmemiş olması, tartışmaya açık bir konu olmakla birlikte, bunu padişahın hastalığına, yaşlılığına ve Şehzade Selim isyanına bağlayan farklı açıklamalar da bulunmaktadır (Hoca Sadeddin Efendi, 1279, s. 166; Matrakçı Nasuh, 2012, 59-61, 83-93; Sydney, 2014, s. 125).

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi (1514) ile doğuya doğru başlayan genişleme, gerçekte II. Bayezid döneminde şartları oluşan bir savaşın gerekliliğinin sonucuydu. Nitekim Sultan I. Selim döneminde Safeviler aleyhine başlayan bu büyüme, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1533-1535, 1548-1549 ve 1553-1555 tarihli üç İran seferiyle devam etti. Bu genişleme ise sistemli bir devlet politikasının gereği idi. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in kişisel çekişmesi ya da Ulama Paşa ve İran Şehzadesi Elkas Mirza'nın Kanuni Sultan Süleyman'a sığınması ve onu tahrik etmesi şeklinde bir sebepten kaynaklanmıyordu.

Doğuya doğru başlayan genişleme, çoğunlukla Anadolu'da kurulan bir devletin gidebileceği bir alan ile sınırlıydı ve bu durum yalnızca Osmanlı Devleti'ne de özgü değildi. Bunun açık bir belirtisi, istisnalar dışında gidilecek yerin Roma ve Bizans için de sınırlı bir alan olmasıydı. Anadolu merkezli bir gücün doğuda gidebileceği bu alan ise Zohab'a kadar Zagros dağlarının Osmanlı ülkesine bakan yüzüydü. Zagros dağla-

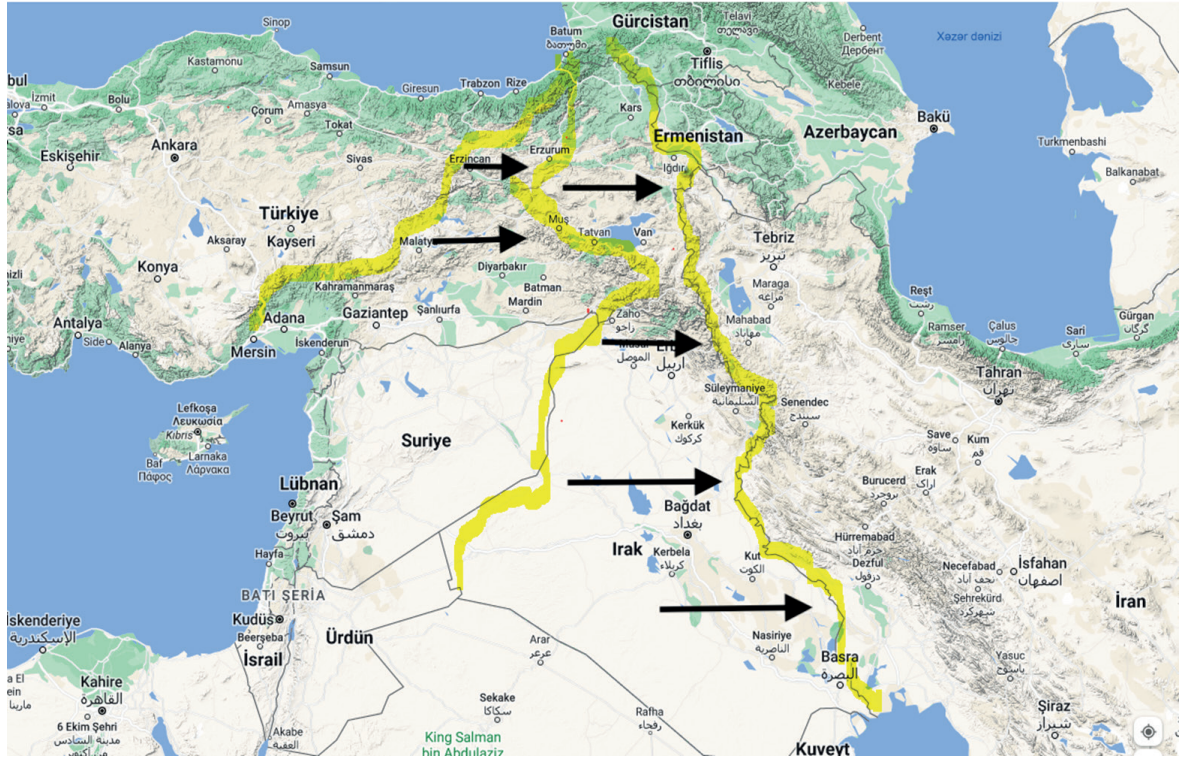
rının güneydoğuya doğru kıvrıldığı Zohab'ın batısından güneye doğru uzanan çöl ve bataklıklar ile daha güneyde bulunan Şattülarap Nehri, bu dağların devamı niteliğindeki tabii sınırdı. Bu tabii sınır üzerinden İran'a sınırlı sayıda yollar ve geçitlerden gidilmekteydi. Bu geçitlerin giriş kısmı ise sınırın sıfır noktasıydı. Günümüzde Türkiye-İran ve İran-Irak sınırı, sınırın sıfır noktası olarak tabir edilen geçitlerin giriş kısımları esas alınarak kuzeyden güneye doğru çizilmiştir. İran'ın Türkiye ve Irak ile olan bağlantısı da bugün bu yollar ve geçitler üzerinde bulunan sınır kapıları vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Türkiye'den İran'a uzanan geçitler, Doğubayazıt ile Maku, Van'ın Saray ilçesi ile Kotur, Başkale ile Selmas ve Yüksekova ile Urumiye arasında bulunmaktadır. Doğubayazıt'ta bulunan Gürbulak, Saray'da bulunan Kapıköy, Yüksekova'da bulunan Esendere sınır kapıları bu geçitlerin giriş kısmı üzerinde kurulmuştur. Benzer durum İran ve Irak için de söz konusudur. İran'da bulunan Temerçin Sınır Kapısı Piranşehr'i, Irak'ta Soran, Revandiz ve Erbil'e, Kili Sınır Kapısı, Serdeşt'i, Kaladiza'ya, Seyranbend Sınır Kapısı, Bane'yi Pencvin'e, Başmak Sınır Kapısı, Merivan'ı Pencvin ve Süleymaniye'ye, Hüsrevi Sınır Kapısı, Kasrışirin'i Hanekin'e, Mehran Sınır Kapısı, Mehran'ı, Bedre, Kut ve Kerbela'ya, Çezzabe Sınır Kapısı, Dizful tarafında Duveyric ile Ammare'yi birbirine bağlayan geçitler üzerinde kurulmuştur.

Osmanlı Devleti doğuya doğru başlayan genişleme sürecinde, bu geçitlerin giriş kısmına kadar olan alan üzerinde elde ettiği kontrolle yetindi ve aşağıda gerekçeleri gösterilen istisnalar dışında daha ileri giderek İran içlerinde egemenlik kurmaktan kaçındı. Bu durum, önce Amasya (1555) ardından Kasrışirin (1639) antlaşmalarıyla İran Devleti tarafından kabul edildi. Amasya Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin sınırlarını Erzurum, Van, Şehrizar, Bağdat ve Basra vilayetlerinin sınırları şeklinde tarif etmektedir (Feridun Bey, 1265, s. 172; Diyanet, 1971, s. 9;

Şekil 1

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemlerinde Ulaşılan Sınırlar

Uzunçarşılı, 1983, s. 361; Naîma Mustafa Efendi, 2007, s. 391). Antlaşma'ya göre bu vilayetlerin sınırlarının doğusu İran, batısı ise Osmanlı topraklarıdır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde devletin doğal sınırlarına ulaşmasıyla şekillenen bu süreçten sonra ortaya çıkan tüm gelişmeler, İranlı unsurları devletin doğal sınırının ötesinde tutma gayesine uygun bir biçimde gelişmiştir. Nitekim Kasrışirin Antlaşması da Amasya Antlaşması'nı tamamlayan bir metin hükmündedir ve bu Antlaşma metninde de ülke sınırları Ahıska, Kars, Van, Şehrizar, Bağdat ve Basra vilayetlerinin sınırları içerisinde kalan yerler şeklinde tarif edilmiştir (BOA., İE, HR, 1/18). Ülke yöneticilerinin 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar gösterdikleri çabalar, aşağı yukarı hep bu istikamette cereyan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin IV. Murad döneminde İran üzerine gerçekleştirdiği Revan (1635) ve Bağdat (1638) seferleriyle, Şah Abbas (1587), Nadir Şah (1736), Zend Kerim

Han (1751-1779) ve Feth Ali Şah (1797-1834) karşısında verdiği mücadelelerin tamamı, bu hattın batısına uzanan İranlı unsurları tekrar doğal sınır olan hattın ötesine sürme ve orada tutma anlayışına dayanmakta idi.

II

Osmanlı Devleti'nin İran ile yeni bir sınır inşa etme ve İranlı unsurları bu sınırın ötesinde tutma anlayışı dışında dikkat ettiği ikinci bir husus, İran'daki iç karışıklıklar sırasında sınır ötesinde bir güvenlik kuşağı oluşturmaktı. Bu süreçte ülke yöneticileri, Kafkas dağlarının güneyinden ve Hazar Denizi kıyısında bulunan Derbent'e kadar bugünkü Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Nahçıvan ve Dağıstan ile Tebriz'den Luristan'a uzanan hattın batısını kontrol altına almaktaydılar. Böylesine geniş bir alanda ve kendi sınırlarının ötesinde bir gü-

venlik kuşağı oluşturma anlayışı, devletin ülke sınırlarını sınır ötesinden koruma anlayışının bir tezahürüydü. Bu güvenlik kuşağının esas fonksiyonu, Rusya ve İran üzerinden, Osmanlı sınırlarına uzanması muhtemel kontrolsüz bir hareketi önlemektir. Bu gibi durumlarda komşu ülkedeki kaos ile Rusların kuzeyden İran topraklarına inmesi arasında bir ilişki bulunmaktaydı. Bu ilişki, Osmanlı yöneticilerinin bilmedikleri bir konu değildi. Osmanlı-İran ilişkilerinde yaşanan olaylar, böyle bir genellemeyi haklı çıkarmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin 1723 yılında İran aleyhine sefer kararı almasında etkili olan olaylardan biri olarak, İran'da bozulan devlet otoritesi nedeniyle Rusların güneye inmesi ve Derbent'i işgal edip, Hazar Denizi kıyılarına uzanması gösterilmektedir.

İran ve Rusya üzerinden gelebilecek tehdidi önlemek, mevcut sınırlarını korumak için yapılan harekâtın mantığı ise şu idi: ülke yöneticileri tarafından, önce İran'da meydana gelen iç karışıklıklar dikkatle izleniyor ve komşu ülkede devlet otoritesinin kaybolduğu anlaşılmıca, sınır ötesinde bir güvenlik kuşağı oluşturma adına İran topraklarına askerî harekât düzenleniyordu. İlki 1578 yılında görülen sınır ötesi harekât, Safevi Hükümdarı Şah Tahmasb'ın 14 Mayıs 1576 yılında ölümünden sonra başlayan ve sırasıyla Haydar Mirza, İsmail Mirza ve son olarak da Muhammed Hüdabende'nin iktidara gelmesiyle son bulan taht kavgalarının yaşandığı iki yıllık bir kaos ortamının sonunda gerçekleşti. İran'daki iç karışıklıklar sırasında sınır ötesinde bir güvenlik kuşağı oluşturmak için 1578 tarihinde yapılan seferin tipik bir örneği, 1723 tarihli seferde de görülür. Osmanlı Devleti bu tarihte de Afganların Kandahar'da bağımsızlık talebiyle isyan etmeleri ve 1722 yılında Safevilerin başkenti İsfahan'ı ele geçirmeleri üzerine, yeni bir sefer kararı almıştır. Taraflar

arasında 1723 yılında başlayan savaşlar, zaman zaman kesintiye uğrasa da 1746 yılına kadar devam etmiştir.

Ülke yöneticilerinin 1578 ve 1723 yıllarında sınır ötesinde güvenlikle ilgili aldıkları tedbirlerden, onların İran'da ortaya çıkan kaos ortamından istifade edip komşu ülkeyi işgal ettikleri sonucunu çıkarmak doğru değildir. Döneme ait kaynaklar ya da modern araştırmalarda bu türden açıklamalar bir hayli fazladır. Kaynaklarda seferin ekonomik gerekçelerle yapıldığına dair açıklamalar da ayrıca bulunmaktadır^[4] (Tikici, 2022, s. 46-71). Osmanlı Devleti'nin önce 1578 tarihli sefer sırasında ele geçirdiği ve 1590 yılında imzalanan antlaşma ile İran hükûmetine tescil ettirdiği yerler ile daha sonra 1723 tarihli sefer sırasında bir kez daha ele geçirdiği yerleri kısa bir süre sonra İran'a bırakması, fırsatçılık şeklindeki bir açıklamayı kabullenmemizi zorlaştırmaktadır. Dönemin olaylarını anlatan kaynaklar, bu fırsatın 1578 ve 1723 tarihli sefer kararından önce de var olduğunu anlatmaktadırlar. Nitekim ülke yöneticilerinin Haziran 1576 gibi daha erken bir tarihte Erzurum, Van, Diyarbakır, Bağdat, Şehrizar, Basra ve Lahsa beylerbeyleriyle İran'daki iç karışıklıklar üzerine yaptıkları yazışmalar, onların komşu ülkede yaşanan gelişmelerin farkında olduklarını ve ne yapmaları gerektiğine dair bilgi sahibi olduklarını göstermektedir (Karataş, 2010, s. 23-28).

Keza ülke yöneticileri Afganların başkent İsfahan'ı ele geçirmelerine bağlı olarak sefer kararı almalarına rağmen bir süre daha olayların akıbetini öğrenmek için durup beklemeleri, seferin fırsatçılıkla ilgili olmadığının en önemli kanıtıdır. Dahası kaynaklarda seferin İran'daki bir zafiyetten kaynaklanmadığı ve harekâtın sınır ötesindeki yerleşim yerlerinin kontrolü ile sınırlı olduğuna dair ifadeler bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1982, s. 174; Râşid Mehmed

⁴ Bu konuda “Osmanlı-İran İlişkileri: Sınır ve Siyaset” adlı tezimizde ayrıntılı bilgi bulunduğundan söz konusu olaylar özetle anlatılmıştır.

Efendi, 1282, s. 159). Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde kontrol altına alınan ancak daha sonra İran'a terk edilen Tebriz gibi bir ticaret yeri, hiçbir zaman ülke sınırları içerisine alınmamışken, devletin şimdi Hazar Denizi kıyısına kadar ilerleyip ekonomik saiklerle İran Azerbaycanı'nı ele geçirdiğini iddia etmek çok gerçekçi görünmemektedir. Tüm bu olaylarda ülke yöneticilerinin İran üzerine sefer düzenlemelerinde etkili olan faktörlerin başında sınır güvenliği gelmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin bu seferler sırasında bir güvenlik kuşağı ihdas etmek için ele geçirdiği yerler 1590, 1724 ve 1727 tarihli antlaşmalarla açıkça tarif edilmiştir. Ferhat Paşa Antlaşması olarak da bilinen ve 21 Mart 1590 yılında İran hükûmetiyle imzalanan antlaşmaya göre Tebriz, Karacadağ, Gence, Karabağ, Şirvan, Gürcistan, Nihavend, Luristan ve buralara bağlı olan yerler, Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir (Feridun Bey, 1265, s. 160) ki söz konusu yerler, İran Azerbaycanı ile Tebriz-Luristan hattının batısını ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin 1723 tarihli sefer sonrasında Rusya ile 24 Haziran 1724'te imzaladığı İstanbul Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre Kura Nehri'nin ötesi dışında kalan yerlerin Osmanlı hükûmetine ait olduğu, Rusya hükûmeti tarafından da kabul edilmiştir. İstanbul Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre Ordubad, Tebriz Gölü, Merend, Merağa, Rumiye, Hoy, Çors, Selmas, Gence, Berda', Karabağ, Nahçıvan, Revan ve Üç Kilise ile Tebriz'den Kirmanşah'a uzanan hattın batısı Osmanlı Devleti'nin olacaktır (Râşid Mehmed Efendi, 1282, s. 165; Köse, 2017, s. 320; Uzunçarşılı, 1982, s. 193). Bu güvenlik kuşağı, 3 Ekim 1727 yılında İran'ın bir kısmında egemenlik kuran Afgan Şahı Eşref Han ile imzalanan antlaşmayla da tasdik edilmiştir. Eşref Han ile imzalanan antlaşmaya göre Tiflis ve Gürcistan, Karabağ ve Revan, Ordubad ve Nahçıvan, Azerbaycan ve Gence, Şirvan ve Şamahi ile Tebriz, Merağa ve Sine

ve Erdelan, Tuy ve Serkan ve Nihavend ve Hemedan, Kirmanşah, Hürremabad ve Luristan resmen Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır (Râşid Mehmed Efendi, 1282, s. 251).

Osmanlı Devleti'nin 1590 tarihli antlaşmayla ele geçirdiği yerleri kısa bir süre sonra 1612 ve 1618 tarihli antlaşmalarla İran'a terk etmesi ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde imzalanan Amasya Antlaşması şartlarına geri dönmesi, İran ile ilişkilerde söz konusu yerlerin Osmanlı sınırları içerisine alınmak istenmediğinin bir göstergesidir (Naîma Mustafa Efendi, 2007, s. 391). Zira benzer durum, 1723 tarihli sefer sonrası için de geçerlidir. Bu sefer sırasında ele geçirilen ve 1727 yılında Afgan Şahı Eşref Han ile imzalanan antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne verilen yerlerin bir kısmı 1732 yılında, tamamı ise 4 Eylül 1746 yılında imzalanan antlaşma ile İran Devleti'ne terk edilmiş ve Osmanlı Devleti bu antlaşmayla IV. Murad döneminde imzalanan Kasrışirin Antlaşması sınırlarına geri çekilmiştir (Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976, s. 121; Özcan, 2003, s. 350). Gerçekte 1578 ve 1723 tarihleri gibi farklı zamanlarda ancak aynı mekânda gerçekleşen ve hatta aynı anlam ilişkisine sahip olan olaylar arasında benzer bir ilişkinin olduğu çok açıktır. Bu ilişki Osmanlı Devleti'nin İran'daki iç karışıklıklar sırasında kendi sınırlarını korumak için Rusya ve İran üzerinden gelebilecek olası bir tehlikeyi sınır ötesinde bir güvenlik kuşağı oluşturarak kontrol altına almak istediği bir devlet anlayışıydı.

Osmanlı Devleti'nin İran üzerine gerçekleştirdiği 1578 ve 1723 tarihli harekâta benzer bir diğer örnek ise İran'da 1906 yılında meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan olaylar üzerine yapılan seferdir. Nitekim Osmanlı Devleti, İran'da başlayan karışıklıklar üzerine 1905 yılında bir kez daha İran üzerine sefer düzenlemiş ve bu sefer sırasında da Rumiye, Bane, Serdeşt, Vezne, Bukan, Selmas, Hoy ve Savuçbulak ile Mergevar, Tergevar, Berdesor ve Bradost'u ele geçirmiştir

Şekil 2

1578 Tarihli Osmanlı-İran Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Sınır Ötesinde İnşa Ettiği Güvenlik Kuşağı

(BOA, BEO., 4138/310289 lef., 6 21 Ocak 1913 (8 Kânunısâni 1328); Baghdadi, 1982, s. 44-46; Ateş, 2020, s. 323). Bu sefer sırasında işgal edilen yerlerin ilk iki sefere göre sınırlı olması, Rusya'nın 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Kars'ı ele geçirmesi ve Kars dâhil bu alanın gerisindeki Rus askerî varlığıydı. Bu nedenle, ülke yöneticilerinin 1905 yılında düzenledikleri seferin muhteva bakımından 1578 ve 1723 tarihli seferlerle aynı, fakat işgal edilen yerlerin alan bakımından daha sınırlı olması, aralarındaki ilişkiye gölge düşürmemektedir.

Arşiv vesikaları dikkatlice incelendiğinde, ülke yöneticilerinin önceki iki seferle benzer bir biçimde bu kez de İran'da meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan karışıklıklar sırasında meydana gelen otorite boşluğu ve buna bağlı olarak Rusya'nın İran Azerbaycan'ındaki hareketliliği üzerine böyle bir eyleme giriştikleri görülür (BOA, HR., SYS., 1374/34 (7 Temmuz 1903);

BOA, HR., SYS., 1374/28 29 Haziran 1903; BOA, Y., A., HUS., 452/89 21 Temmuz 1903 (8 Temmuz 1319); BOA, Y., A., HUS., 453/85 lef., 3 8 Temmuz 1903 (25 Haziran 1319); BOA, HR., SYS., 1374/26 27 Haziran 1903). Bu olaylara, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) koşullarında düşünülen Kafkas harekâtı da eklenebilir. Nitekim günün devlet adamları, henüz savaş başlamadan bir yandan Batum üzerine, diğer yandan İran topraklarına askerî sefer düzenlemeyi düşünmekteydiler (Belen, 1973, s. 204, 219-220). Bunu, ülke yöneticilerinin bir Turan imparatorluğu kurma çabası içinde olduklarını düşünenler olsa da asıl amacın İran içlerindeki Rus nüfuzunu kırmak 1578, 1723 ve 1905 tarihli İran seferleri gibi Zagros dağlarının arkasında bir güvenlik kuşağı oluşturmak kaygısıyla düşünüldüğü çok açıktır.

Şekil 3

1723 Tarihli Osmanlı-İran Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Sınır Ötesinde İnşa Ettiği Güvenlik Kuşağı

III

Osmanlı Devleti'nin doğu siyasetinde İran ile ilişkilerini belirleyen üçüncü bir ilke, kendi doğal sınırı ile İran arasına bir tampon bölge inşa etme ve İran'ı mümkün olduğu ölçüde bu tampon bölgenin ötesinde tutma anlayışı idi. Osmanlı Devleti açısından bu tampon bölgeler, genel itibariyle sınırın sıfır noktası olarak tabir edilen hattın bir adım batısında bulunan yerleşim yerleriydi. Osmanlı ülkesinden İran topraklarına açılan ve çoğu günümüzde sınır kapısı olarak kullanılan geçitlerin hemen ötesinde yer alan yerleşim yerleri, İran'ın etki alanının dışında tutulması gereken öncelikli yerler arasındaydı. Kuzeyde Küçük Ağrı Dağı'nın güneydoğusunda bulunan ve Bayezid'den (Doğubayazıt) İran'a açılan geçidin biraz ötesinde bulunan Dambat ve Yarımkaya'dan başlayıp güneyde Kotur, Serdeşt, Kanibez, Seyyid Hasan ve Somar üzerinden Şattülrap Nehri'nin doğusunda bulunan

Muhammere'yi (Hürremşehr) içine alacak biçimde Basra Körfezi'ne uzanan alan, Osmanlı ülkesiyle İran arasında tampon bölge olarak inşa edilen yerlerin bir kısmı için örnek teşkil etmektedir. İki ülke ilişkilerinde sık sık gündeme gelen ihtilafly yerler meselesi, Osmanlı Devleti'nin doğal sınırının sıfır noktası sayılan yerlerin hemen ötesinde bulunan yerler ile ilgilidir. Bu yerler, söylem düzeyinde zamana göre farklılık göstermekle birlikte Osmanlı ülkesinden İran topraklarına açılan geçitlerin ötesindeki yerleşim yerleri, 1914 yılına kadar hep ihtilafly yerler arasında ifadesini buldu. Osmanlı yöneticilerine göre diğer ihtilafly bölgeler, İran'daki iç karışıklıklara bağlı olarak 1578, 1723 ve 1905 tarihli seferler sırasında ele geçirilen yerlerin bir kısmı üzerindeki hak iddiasıydı ki bu alan Zagros dağlarıyla dağın öteki yüzündeki yerleşim yerleriydi ve sınır müzakereeleri sırasında sık sık tartışma konusu olmuşlardı.

Şekil 4

1905 Tarihli Osmanlı-İran Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Sınır Ötesinde İnşa Ettiği Güvenlik Kuşağı

İhtilaflı yerler üzerine yaşanan tartışmalar, en genel ifadesiyle İngiltere, Rusya, İran ve Osmanlı ülke temsilcilerinin katılımıyla yapılan Erzurum Konferansı ve 1913 yılına kadar süren sonraki diplomatik süreçlerde yaşandı. Erzurum Konferansı'nda ve sonraki oturumlarda yaşanan tartışmalar, Süleymaniye, Zohab ve Muhammere üzerine yoğunlaşsa da Ağrı Dağı'ndan Basra Körfezi'ne kadar sınırın her iki tarafında bulunan yerleşim yerleri, Osmanlı ve İranlı devlet adamlarının hak iddiasına konu oldu. Bu süreçte tarafların üzerinde hak iddia ettiği yerlere dair ikna edici deliller öne sürmek bir zaruret hâline geldi. Görüşmelerde, sınır aşiretleri sınırın iki tarafında bulunan yerleşim yerleri üzerindeki hak iddiası için, müzakere sürecini etkileme şansına sahip olabilir düşüncesiyle sık sık gündeme geldi. Sınır müzakerelerinde Muhammere için Ka'b, Lahican için Bilbas aşiretleri üzerinde yaşanan ve sınır görüşmelerine ait tutanaklarda ayrıntılı bir biçimde ele alınan açıklamalar, buna örnek gösterilebilir. İki ülke arasında ihtilaflı yerlerin

de yaşanan tartışmalarda Osmanlı yöneticilerinin amacı, Kanuni Sultan Süleyman ve IV. Murad dönemlerinde inşa edilen imparatorluk sınırını İran saldırılarından koruma, İran hükûmetinin ise bu tabii sınırın batısına uzanma, Anadolu ve Mezopotamya'ya ulaşmak olduğu için sınırın iki tarafında bulunan yerleşim yerleri üzerindeki hak iddiası, Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı ve imparatorluğun parçalandığı yıllara kadar devam etti.

Bu süreçte, Osmanlı yöneticilerinin İran'a dair en genel tasavvuru, onu mümkün olduğu ölçüde sınırlarından uzak tutma anlayışı üzerine kuruluydu. 1578, 1723 ve 1905 tarihli seferler sırasında kontrol altına alınan yerler üzerindeki hak iddiası bu anlayışın bir sonucuydu. Ülke yöneticilerinin bu tampon bölgeler üzerindeki politik tutumu ise istisnalar dışında hiçbir zaman İran hükûmetinin çıkarlarına hizmet edecek bir şekle evrilmediği için katı ve değişmez bir şekil aldı. Zira imparatorluk sınırını koruma ile İran'ı tabii sınırının ötesinde tutma arasında karşılıklı

Şekil 5

Osmanlı-İran Sınırını, Ağrı Dağı'ndan Basra Körfezi'ne Kadar Gösteren Harita (HRT, H., 103 25 Temmuz 1892)

bir ilişki bulunmaktaydı. Bütün bunlar sınırlarla ilgili uluslararası garantör devletlerin olmadığı ve her şeyin güç ilişkilerine dayalı olduğu bir çağda gerçekleşiyordu. Bu nedenle devletin böyle bir siyaset tarzından vazgeçmesinin bir nedeni de yoktu.

Bunun basit bir açıklamasını Kotur örneği üzerinden yapmak da mümkündür. İran'ın Hoy kasabasından harekete geçen ve Osmanlı ülkesine ilerleyen bir gücün önce yaklaşık altmış kilometre ötede bulunan Kotur'a varması, ardından günümüz Kapıköy Sınır Kapısı olan geçitten Osmanlı ülkesine giriş yapması gerekiyordu. Bu durumda, İranlı unsurları Osmanlı topraklarından uzak tutmak için güvenliğin Kotur'dan sağlanması gerekli görülüyordu. Bu da taraflar arasında Kotur sorununun ortaya çıkmasına yol açıyordu. Nitekim Derviş Paşa'nın layihasında Kotur sınırı, Kotur'un ötesinde bulunan Dağmacıtaşı olarak gösterilmektedir (Derviş Paşa, 1287, s. 128).

Bu uygulamanın aynısını Dambat, Yarım kaya, Serdeşt, Kanibez, Seyyid Hasan, Somar ve Muhammere örneklerinde de gör-

mek mümkündür. İran'ın iki ülke arasındaki bu tabii hattın batısına geçmesi ise ona, Anadolu ve Mezopotamya'ya uzanma yolunda geniş bir manevra imkânı vermektedir. Bu genişleme en az Tarsus-Suşehri hattına ulaşacağı için İran'ın Kanuni Sultan Süleyman döneminde ulaşılan sınırın ötesinde tutulması zorunluydu. Sınır ile sınır güvenliği arasındaki dengenin korunmasında sınırın sıfır noktası kadar, sıfır noktasındaki hattın ötesinde bulunan yerleşim yerlerinin bir kısmından da İranlı unsurların uzaklaştırılması önem arz ediyordu. Bu nedenle devlet bu tampon bölgeler üzerinde her zaman kontrolü sağlamasa da sınırdaki askerî birlikler ya da aşiret kuvvetleri gibi yerel unsurlar vasıtasıyla, İranlı unsurları bölgeden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Ülke yöneticilerinin bu tampon bölgeler üzerinde son derece katı bir politik tutum sahibi olması, diplomasideki uyuşmazlığın kaynağını oluşturduğu için Osmanlı-İran ilişkilerini belirleyen kuramın bir diğer ilkesi olarak, bu ilke gerekli görüldü.

Sonuç

Osmanlı-İran ilişkilerinin siyasi yönünü özetleyen bu üç ilke, 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı'ya yönelen Safevi tehdidine karşı zamanla şekillenen ve doğudan Anadolu içlerine uzanma ihtimali olan bir tehlikeyi önleyen temel unsurlardır. Ülke yöneticileri, İran siyasetinde ancak imparatorluk düşüncesinden doğan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde ulaşılan tabii sınırını koruma, İran ile arasına bir tampon bölge inşa etme ve İran'daki iç karışıklıklar sırasında sınır ötesinden bir güvenlik kuşağı oluşturma şeklinde izah edilebilecek genel bir çerçeveye yetinmiştir. Ülke yöneticilerinin doğu siyasetinde İran ile siyasi ilişkilerinin çerçevesini belirleyen bu ilkeler,

zamana ve şartlara göre birbiriyle uyumlu bir biçimde bir arada vücut bularak şekillenmiştir. Ülke yöneticilerinin Birinci Dünya Savaşı'na kadar İran hükümetlerini belli bir hattın doğusunda tutması ve yalnız bu hattın batısını kontrol etmesi, bu siyaset tarzının en karakteristik ifadesidir. Bunu Osmanlı Devleti'nin tabii sınırının doğusunda bulunan ve 1578, 1723 tarihli Osmanlı-İran savaşları sırasında ele geçirdiği yerleri 1612, 1618 ve 1746 tarihli antlaşmalarla İran Devleti'ne tereddütsüz bir biçimde geri vermesinden de anlamak mümkündür. Oysa aynı ülke yöneticileri, bu sınırın batısında bulunan ve büyük ölçüde Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı toprak-

larına katılan alandan en ufak bir taviz vermemiştir. Aksine imparatorluk sınırlarını korumak için sürekli Amasya ve sonrasında Kasrışirin antlaşmalarına atıf yapmışlardır. İmparatorluk sınırlarının bekası, devletin bu sınırlar üzerinde kesin egemenlik şartına bağlı olduğu için, bu anlayıştan herhangi bir taviz verilmesi de beklenemezdi. İran'ın bu hattın batısına geçme-

si, Anadolu'nun doğusu ve Mezopotamya'nın tamamının kaybıyla sonuçlanabildiği için ülke yöneticileri bu konuda çok hassas davranmış ve bu dengeyi bozacak en ufak bir değişimin karşısında durarak mümkün olduğu ölçüde Acem iktidarını belli bir hattın ötesinde tutma çabası içerisinde olmuşlardır.

Extended Abstract

Ottoman-Iranian relations began with the neighborly process of the two countries and continued within the framework of certain principles until the First World War. Some of these relations belong to the wars between the parties, which began in 1514 and continued until 1905. The general framework that should be known among the actions of the Ottoman Empire that were effective in its political relations with Iran between 1514 and 1914 is based on three main principles. The first of these was the understanding of reaching the natural borders in the east and keeping the Iranian elements on the other side of this natural border with the construction of a new border. This natural border was the face of the Zagros mountains facing the Ottoman country up to Zohab. The desert and marshes stretching from the west of Zohab, where the Zagros mountains curved to the southeast, and the Shattularap River, located further south, were the natural boundary that was a continuation of these mountains. A sec-

ond issue that the Ottoman Empire paid attention to, apart from the understanding of building a new border with Iran and keeping Iranian elements beyond this border, was to create a security zone across the border during the internal upheavals in Iran. During this process, the country's rulers were taking control of the western part of the line stretching from present-day Georgia, Azerbaijan, Armenia, Nakhchivan and Dagestan and Tabriz to Luristan from the south of the Caucasus mountains and Derbent, located on the Caspian Sea coast. A third principle determining the Ottoman Empire's relations with Iran in its eastern policy was the understanding of building a buffer zone between its natural border and Iran and keeping Iran beyond this buffer zone to the extent possible. From the point of view of the Ottoman Empire, these buffer zones are settlements located one step west of the line, which we usually call the zero point of the border.

روابط ایران و عثمانی: جنگ و دیپلماسی (1514-1914)

چکیده

این مقاله از یک دیدگاه متفاوت دوره چهارصد ساله روابط سیاسی عثمانی و ایران را مورد مطالعه قرار داده و به یک درک متفاوت از سه اصل اساسی شامل سنی-شیعه، ایرانی-تورانی و تضاد دو سلسله ترک در روابط دو کشور می پردازد. اولین اصل روند ترسیم مرزی جدید است که در دوره سلطنت یاوز سلطان سلیم آغاز شد و در سلطنت سلیمان اول به پایان رسید. دومین اصل ایجاد یک منطقه حائل بین مرزهای امپراتوری عثمانی و ایران و نگه داشتن عناصر ایرانی فراتر از این منطقه حائل می باشد. اصل سوم نیز با توجه به زمان و شرایط سازماندهی لشکرکشی به خاک ایران و درک ایجاد کمربند امنیتی در آن سوی مرزها می باشد. لشکرکشی های امپراتوری عثمانی در سال های ۱۵۷۸، ۱۷۲۳ و ۱۹۰۵ به ایران را می توان از بارزترین نمونه های روند ایجاد کمربند امنیتی در مرزها قلمداد کرد. تمام اقدامات امپراتوری عثمانی در روابط سیاسی خود با ایران در طول چهار قرن، ترتیباتی است که برای حفظ این سه اصل انجام شده و سیاست اساسی دولت در خصوص سیاست شرق این بوده است که این اصول بدون تغییر ادامه یابند.

کلیدواژه ها: ایران، امپراتوری عثمانی، مرزها، جنگ، دیپلماسی.

Kaynakça

1. Kaynak ve Tetkik Eserler

- Abdi Beğ Şirâzî. (2019). *Tekmiletü'l-ahbâr* (H. Asadi ve Ş. Deniz, Çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Abdulla, N. (2009). *İmparatorluk sınır ve aşiret (Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars sınır çatışması)*, (M. Aslan, Çev.). Avesta.
- Ademiyet, F. (1362). *Emir Kebîr ve İran* (7. baskı). Tahran.
- Akdemir, Ş. (2007). *El-Enverî Seyyid Sa'dullah'ın İran Sefâretnâmesi (1259-1262/1843-1846)*, (Transkripsiyon ve Değerlendirme. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]).
- Ateş, S. (2020). *Osmanlı-İran sınır bölgeleri: bir sınır yapmak (1843-1914)*. Küre Yayınları.
- Aykun, İ. (1995). *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Antlaşması*. [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Baghdadi, A. (1982). *Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı-İran siyasi ilişkileri ve İran'daki iç olaylar (1907-1909)* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Belen, F. (1973). *XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti*. Yeditepe Yayınevi.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918). (2002). (c. III, 2. kısım). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt. Başkanlığı Yayınları.
- Celâlzâde Mustafa (Koca Nişâncı). (1981) *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, (P. Kappert). Wiesbaden.
- Celâlzâde Mustafa. (1990). *Selîmnâme* (A. Uğur ve M. Çuhadar, Haz.). Kültür Bakanlığı.
- Derviş Paşa. (1287). *Devlet-i Âliyye ile İran Devleti bey-ninde olan hudûdun layıhasıdır*. Matbaa-i Amire.
- Diyanet, A. E. (1971). İlk Osmanlı-İran Anlaşması (1555 Amasya Musalahası). Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Edmonds, C. J. (1975) The Iraqi-Persian frontier: 1639-1938. *Journal of the Royal Society for Asian Affairs*, VI/2, 147-154.
- Feridun Bey. (1265). *Münşe'ât-ı selâtin* (c. II). İstanbul.
- Fisher, S. N. (2021). *Sultan Bayezid Han 1481-1512* (H. Yalın, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Garthwaite, G. R. (2021). *İran tarihi*. (F. Aytuna, Çev.). İnkılap Yayınevi.
- Günaltay, Ş. (1987). *İran tarihi (en eski çağlardan İskender'in Asya seferine kadar)* (c. I.). Türk Tarih Kurumu.
- Hasan Rumlu. (2017). *Safevî Şahı II. İsmail* (H. Asadi ve Ş. Deniz, Çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Hoca Sadeddin Efendi. (1279). *Tacu't-tevârih* (c. II). İstanbul.
- İdris-i Bidlisi. (2001) *Selîmşahnâme* (H. Kırlangıç, Haz.). Hece Yayınları.
- Karataş, O. (2010). *3 Numaralı Mühimme Zeyli (984/1576)*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Köse, E. (2017). *Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Kafkasların taksimi (1724 İstanbul Antlaşması)*. Büyüyenay.
- Matrakçı Nasuh. (2012). *Tarih-i Sultan Bayezid* (R. Bilge, Haz.). Giza Yayınları.
- Mehmed Hurşîd Paşa. (1997). *Seyâhatnâme-i Hudûd*. Simurg Yayınları.
- Mehmet Hemdemi Çelebi. (1297). *Solakzâde Tarihi*. Mahmud Bey Matbaası.
- Mirza Cafer Seyyid Han Mühendisbaşı Muşiruddevle. (1348). *Risâle-i Tahkikat-ı Serhaddiyye* (M. Müşîri, Tash.). Tahran.
- Mirza Muhibali Han Nazımülmülk Merendi Yeganlu. (1395). *Mecmû'ı resâil ve levâyıhı tahdîdi hudûdi İran ve Osmanî* (N. Salihî, Tash.). Tahran.
- Muâhedât Mecmûası*. (2008). c. II, III. Türk Tarih Kurumu.
- Naîma Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i naîmâ* (c. II) (M. İpşirli, Haz.). Türk Tarih Kurumu.
- Özcan, A. (2003). Mahmud I. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXVII). TDV Yayınları.
- Râşid Mehmed Efendi. (1282). *Târih-i Râşid* (c. VI). İstanbul.
- Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1976). *Mür'î't-tevârih* (c. I) (M. Aktepe, Haz.). İstanbul.
- Tikici, N. (2022). *Osmanlı-İran ilişkileri: sınır ve siyaset*. [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Tarihi* (c. II) (4. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı Tarihi* (c. IV/I). Türk Tarih Kurumu.

2. Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO).
- Hariciye Nezareti Siyasi (HR., SYS).
- İbnülemin Hariciye (İE., HR).
- Yıldız Hususi Maruzat (Y., A., HUS).

Etik Sorumluluk Beyanı / *Ethical Statement*

Yazar(lar), makaledeki bütün verileri etik kurallar çerçevesinde elde ettiğini, yararlanılan kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğunu beyan eder. Bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi* 'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir.

The author(s) declares that they have obtained all the data in the article within the framework of ethical rules and that they have referred to the sources used in accordance with scientific norms. In case of detection of a situation contrary to this statement, the Turkish Journal of Iranian Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s).

Etik Kurul İzni / *Ethics Committee Permission*

Yazar(lar) etik kurul izni gerektiren çalışmaları ve izinle ilgili bilgileri burada belirtmişlerdir.

The author(s) have stated the studies that require ethical committee permission and the information about the permission here.

Kurul adı / *Comittee name:*

Tarih / *Date*

Numara / *Number*

Katkı Oranı Beyanı / *Contribution Rate Statement*

Birinci yazarın katkı oranı / *First author contribution rate: %100*

İkinci yazarın katkı oranı / *Second author contribution rate: %...*

Destek ve Teşekkür Beyanı / *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışma _____ destekli _____ numaralı araştırma projesi kapsamında toplanan verilerden yapılmıştır. Destekleri için _____ 'e teşekkür ederiz.

This study has been conducted through the data collected within the scope of the research project number _____ supported by _____. We would express our gratitude to _____ for their support.

Çatışma Beyanı / *Conflict Statement*

Yazar(lar) bu makalenin herhangi bir çıkar çatışması oluşturmadığını beyan eder.

The author(s) declares that this article does not create any conflict of interest.

INFORMAL INTERNATIONAL ORGANIZATIONS (IOS) AND GROWING GEOECONOMIC COOPERATION: THE CASE OF I2U2*

 Yasir Rashid**

ABSTRACT

Summit diplomacy of informal International Organizations (IOs) has become one of the main platforms in international politics and plays an important role in expanding multilateral relations in the political, economic, and geopolitical fields between different countries. Acting in the form of G-groups, informal IOs have been created to combat the global crisis. One of the newest generations of informal IOs is I2U2, which was created to deal with the globally growing food crisis caused by the COVID-19 crisis and the Ukraine crisis. This article has attempted to explore the underlying motivations behind the establishment of I2U2. This article aims to trace the changing dynamic of informal IOs and competition between regional and global powers through the case of I2U2. In this regard, findings show that in the framework of I2U2, India, the UAE, Israel and the US have tried to develop their bilateral cooperation to a multilateral geoeconomic level by creating an “I2U2 food corridor”.

Key Words: Informal IOs, I2U2, Geoeconomic Cooperation, Trans-national Cooperation, Food Security.

* Atıf/To Cite: Rashid, Y. (2023). Informal international organizations (IOs) and growing geoeconomic cooperation: the case of I2U2. *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 30-46.

** PhD student, Marmara University, International Political Economy, İstanbul, Türkiye, yasir.rashid@gmail.com

ULUSLARARASI İNFORMEL KURUMLAR VE BÜYÜYEN JEOEKONOMİK İŞ BİRLİĞİ: I2U2 ÖRNEĞİ

ÖZET

İnformel uluslararası kurumlar zirve diplomasisi ve uluslararası siyasetin ana platformlarından birine dönüşmüştür. Bu kurumlar, farklı ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve jeopolitik alanlarda çok taraflı ilişkilerin genişletilmesinde önemli rol oynamaktadır. G-grupları olarak bilinen informal kurumlar, küresel krizle mücadele için oluşturulmuştur. Informel kurumların yeni nesillerinden biri, COVID-19 krizi ve Ukrayna krizinin neden olduğu küresel olarak büyüyen gıda kriziyle başa çıkmak için oluşturulan I2U2 grubudur. Bu makale, I2U2'nin kurulmasının ardındaki temel motivasyonları incelemeye çalışmıştır. Bu makalenin amacı, informal kurumlar içindeki iş birliği şeklinin nasıl değiştiğini ve bölgesel ve küresel güçler arasındaki jeoekonomik iş birliğini incelemektir. Bu bağlamda bulgular, I2U2 çerçevesinde Hindistan, BAE, İsrail ve ABD'nin bir "I2U2 gıda koridoru" oluşturarak ikili iş birliklerini çok taraflı bir jeoekonomik düzeye geliştirmeye çalıştıklarını göstermektedir. Bu makale, nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Informel Kurumlar, I2U2, Jeoekonomik İş Birliği, Uluslararası İş Birliği, Gıda Güvenliği.

Introduction

Recent crises and developments in last decades have accelerated the formation of a multipolar order in the world. Since rising powers become new players in international politics, new alliances and blocs are also emerging on a global scale. These groupings in the framework of formal and informal institutions have had a significant impact on relations between different countries. In recent years, bypassing regulations and organizational obligations, countries have tried to expand their multilateral cooperation in various fields within the framework of informal IOs. Some research indicates that there are currently about 224 informal international institutions (Cooper and others, 2022). However, over the past two decades, BRICS, G20, G7, and MIKTA have been examples of informal IOs that have managed to develop multilateral cooperation between member countries without creating a specific bureaucratic structure.

In addition, there are other types of informal IOs. In recent years, Quad and BRI Forum have been a kind of informal IOs, the main motives of which are geopolitical cooperation in the region and the world. With the change in the form and purpose of informal IOs, it can be seen that new generations of informal IOs have been created to develop cooperation in the geoeconomic sphere. One example of such informal groupings is the establishment of the I2U2 group consisting of the US, India, Israel and the UAE in July 2022. "I2" stands for India and Israel, while "U2" stands for the US and UAE. Influenced by two recent global crises, the COVID-19 crisis and the Ukraine crisis, I2U2 has been formed to create a multi-dimensional platform and expand cooperation in various fields between member countries.

I2U2, as a type of summit diplomacy, is a unique combination of Israel's innovative technology, US global industrial expertise, UAE economic resources and India's market leader-

ship and human resource. Studies in this regard show that due to India's potential in the field of food security, the countries of Israel and the UAE have made significant investments in this field in India. In the framework of I2U2, these countries have tried to develop their bilateral cooperation to a multilateral level by creating the "I2U2 food corridor".

In this regard, the main purpose of this article is to study how I2U2, as an informal institution, was created by the USA, India, Israel and the UAE. In addition, this article has attempted to examine the main motives and various aspects of the creation of this new informal institution.

It is an argument that due to political and geopolitical developments in the region, the way of cooperation within the framework of informal IOs has also altered, and geoeconomic cooperation between regional and global powers is increasing. Also, since informal groups are created to deal with global crises, I2U2 was also established to deal with the food crisis caused by the COVID-19 crisis and then the Ukraine crisis. In addition, as a geopolitical hypothesis, given the sensitivity of the region, as well as the potentials and capabilities of these four countries, I2U2 have the potential to change the geopolitical and geoeconomic order of the strategic region of the Middle East.

The qualitative research method has been adopted as the most appropriate method in research design. The primary methodology that has been employed in this proposed article is document analysis, using various forms of academic articles, reports, policy papers, analysis, newspapers, and etc. Due to the novelty of the topic and the lack of access to primary documents, this article was prepared by analyzing secondary documents. Also, recognizing the novelty of the subject, an attempt was made to use the opinions (published analyses) of prominent experts in the region to better analyze the topic.

In this context, in order to prove that I2U2 represents geoeconomic cooperation in the form of an informal institution, this article begins with a conceptual framework, examining the informal international institutions, how they form and do performance and analyzing a few existing informal organizations, including new types such as BRI Forum and Quad. The article then follows with a brief discussion of how I2U2 was established as a new generation of informal inter-regional institutions. The third section examines bilateral military cooperation between the US, India, Israel, and the UAE. It concludes that military collaboration among these four countries has significantly increased, with the US serving as the primary military partner for the other three. The fourth section examines economic relations between members of the I2U2. It concludes that like the military sector, the US is the main trade partner for India, Israel and the UAE. The last section examines geoeconomic cooperation between these four global and regional powers. Having concluded that due to food crisis caused by the COVID-19 crisis and war in Ukraine, India has succeeded in attracting investment from Israel and the UAE in its agricultural sector, and these countries have come to a consensus to create the "I2U2 food corridor". The article ends with a conclusion in which the author predicts the future of this newly created informal institution, considering the growing bilateral and multilateral military and economic cooperation.

1. Conceptual Framework: Informal International Institutions

Informal IOs, also known as informal institutions, possess certain similarities to formal ones, as they are established by states. However, they typically lack independent entities or secretaries and are formed through non-binding agreements, such as Memorandums of Understanding (MoUs). The primary characteristic of informal

IOs is their establishment through non-binding agreements, which sets them apart from formal bodies. Informal IOs are formed through agreements that exist beyond the conventional scope of international law. Unlike formal treaties, these nonbinding agreements do not aim to create legal obligations (Roger, 2020, p. 26-29). Also, informal IOs are socially accepted norms that are developed, disseminated, and upheld outside of official means. These norms are typically unwritten (Helmke & Levitsky, 2012, p. 727). An informal institution is a publicly shared expectation about purpose, as opposed to a codified agreement, with explicitly affiliated state members that take part in frequent meetings but lack an independent secretariat or other important institutionalizations like a headquarters and/or permanent personnel. Informal IOs can be set up more quickly and with less negotiation than treaty-based organizations due to the lack of necessary commitments and the avoidance of time-consuming procedures. The G7, G20, and other G-groups are clear examples of informal IOs (Abbott & Faude, 2021, p. 10-11).

Informal IOs usually lack legal personality (do not have a treaty) and do not have a secretariat to manage their activities. While they have a club culture stemming from political and social proximity, they contain a degree of divergence. Informal IOs maintain decentralized structures compared to their formal counterparts. This means that although informal IOs are club-like, they require neither discipline nor a rigid hierarchy (Cooper and others, 2022). From a networked perspective, informality helps emerging powers to benefit more from a global flexible governance structure (Parlar Dal & Dipama, 2019).

Organizations or arrangements that operate outside the traditional intergovernmental framework and are not formally recognized by international organizations are referred to as informal international institutions. Such institutions can play a variety of roles in international relations,

including promoting cooperation and coordination among states, advancing shared interests and values, and facilitating the resolution of disputes (Parlar Dal, 2019).

Such institutions are like a platform where the leaders of several governments come together to solve crises. In other words, the most important motives of the integrative type are efficiency in crisis management. Informal IOs' history, institutionally, goes back to the 1970s. In this decade, due to the economic crisis caused by rising oil prices in world markets, the world's largest economies came together under the name G7 to solve this problem. This gathering is considered the beginning of a new model of informal institutionalism in international politics. Later, the G20 was also created for a joint response to the Asian crisis of the 1990s. At the beginning of the new millennium, Brazil, Russia, India, China and South Africa formed the BRICS, while Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey and Australia established MIKTA to promote political and economic cooperation among rising powers in Global South (Cooper and others, 2022).

G20, comprising 19 largest world economies and the European Union, is an extended format of the G7, has become one of the new platforms for dialogue between developed and developing economies in the world. Because the G20 lacks a formal treaty-based structure and instead operates through a number of informal agreements and understandings, it has been referred to as an informal international entity (Cooper & Thakur, 2013).

Brazil, Russia, India, China and South Africa are the five emerging economies that make up the BRICS in 2006. Since its foundation, it has become a prominent player in the global system, which accounts for a significant part of the population, economic production and political power of the entire planet. BRICS aims to promote economic cooperation and development, strengthen ties among its members, and promote a more mul-

tipolar and inclusive world order, among other goals. The group holds annual summits where the leaders of the member countries gather to discuss issues of common interest and adopt joint statements outlining their positions on various international issues in order to achieve these goals (Kundu, 2014).

MIKTA is comprised of Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey, and Australia, founded in 2013 to serve as a forum for discussion and collaboration on international concerns. Based on their behavioral and ideational aspects as well as their positional power, MIKTA countries are developing middle powers (Gök & Karadeniz, 2018). Although the MIKTA's member nations are varied and have a variety of interests, they all share a dedication to democracy and the rule of law. The main purpose of MIKTA is to improve the efficiency of global governance while also making a positive contribution to regional and global challenges. Additionally, it strives to foster collaboration in industries like trade, science, and education (Ministry of Foreign Affairs, n.d.).

Among existing famous informal IOs, the G7 represents a system of governance through cooperation and hegemonic consensus. BRICS is a redistribution through power bargaining that seeks to balance the Global South and Global North. G20 is also a type of integration through cooperation and principled persuasion of the 20 leading economic powers of the world (Vabulas & Snidal, 2020, p. 42).

In the new era, informal IOs have taken a different form. Semi-organizations like BRI Forum and Quad are now considered to be a sort of informal organization. The Quad, commonly referred to as the Quadrilateral Security Dialogue, is a strategic forum which was created as a geopolitical necessity (confronting China) to bring together Japan, Australia, the US, and India. Quad has a special club character and its informal features work more effectively because informality can adapt without provoking China (Cooper and

others, 2022). The Quad was initially founded in 2007, however, it was subsequently disbanded. It was reinstated in 2017 as a platform for collaboration on universally shared regional and global concerns. The four nations that make up the Quad are democracies that are dedicated to preserving the Indo-Pacific region's freedom and openness as well as the rules-based global order. The Indo-Pacific region's stability and prosperity are to be promoted by the Quad through collaboration on problems including maritime security, environmental protection, security, and economic growth (Rashid, 2021).

The BRI Forum is a China-centric platform that provides a platform for developing cooperation between China and other countries. The BRI Forum, often referred to as the Belt and Road Forum for International Cooperation, is a forum for international cooperation within the framework of the Belt and Road Initiative (BRI), a major infrastructure development and investment project, led by the Chinese government. In 2017, more than 30 heads of state and government took part in the first BRI Forum. The last forum, held in 2019, has since become an important event for global cooperation within the BRI. The BRI Forum is a high-level platform for countries, international organizations and other stakeholders to discuss and promote BRI (Rana & Ji, 2019).

States choose informal IOs as a benign form of institutionalization that mediates power shifts and allows them to maintain ongoing cooperative relationships by reducing the constraints of the dominant international order created by the previous distribution of power, but without fully agreeing on the new order (Vabulas & Snidal, 2020, p. 40).

Eventually, it can be said that informal international institutions are often seen as playing a complementary role to formal international organizations such as the UN or the WTO and can help fill gaps or resolve issues that are not addressed by these more formal institutions.

2. New Generation of Informal IOs: I2U2

One of the models of informal IOs is the diplomacy of head of states, known as summit diplomacy. Summit diplomacy is the use of formal high-level meetings between heads of state or government to discuss and resolve conflicts on a global scale. These conferences can be bilateral summits between two countries, or multilateral summits involving more countries. A key advantage of this style of diplomacy is that it involves the most knowledgeable individuals on the topic under discussion and a quick decision is guaranteed (Abdurahmanlı, 2021, p. 587).

Depending on the specific context and topics discussed, the role of informal international institutions in summit diplomacy may change. These institutions may play a more limited function in some situations, while in others they may offer a useful arena for informal conversations and negotiations.

The goals and types of summit diplomacy differ from each other and throughout history, such kind of diplomacy has taken many forms. For example, the BRI Forum has become an informal body for geoeconomic and geopolitical cooperation between China and other countries within the BRI framework. The Quad is also set

up for political-security cooperation to counter China's growing power in the Indo-Pacific region. Also, with geopolitical developments in the world, we are witnessing the creation of a new type of informal IOs that are created for the development of geoeconomic cooperation.

Informal IOs can also be examined in the framework of the concept of “minilateralism”. Minilateralism is a concept in international relations where small groups of nations come together to address issues or pursue common objectives through collaboration (Tirkey, 202; Mladenov, 2023). Informal IOs play a crucial role in enabling minilateral initiatives by providing platforms for dialogue, negotiation, and coordination among participating countries and allowing for flexibility, quicker decision-making, and more efficient implementation of policies. Both informal IOs and minilateralism challenge the top-down approach of formal international institutions and offer alternative pathways for addressing global challenges. As a result, these two new components in international politics could help enrich the global governance landscape in the future.

It is important to acknowledge that although the first and second generations of informal IOs share numerous similarities, they differ in various aspects, as illustrated in Table 1. In terms

Table 1
Similarities and differences between first and second generations of informal IOs

Similarities	Originating state-based initiatives	
	Lacking independent entities	
	Possessing Club-like character	
	Formed through non-binding agreements	
Differences	First generation	Second generation
	Concentrating on addressing financial-economic crises	Promoting geoeconomic cooperation
	Promoting political cooperation	Enhancing geopolitical collaboration
	Emphasizing general global issues	Focusing on specific global issues, such as the food crisis

of similarities, both generations originate from state-driven initiatives and lack independent entities. They can be characterized as club-like organizations formed through non-binding agreements. However, there are distinct features that set the first and second generations apart. The first generation primarily focuses on addressing financial-economic crises and promoting political cooperation and their scope extends to general issues of global concern. On the other hand, the second generation places a greater emphasis on geoeconomic cooperation and geopolitical collaboration. Their primary focus revolves around specific issues, such as focusing on the solving of the food crisis.

One of these newly established informal IOs is I2U2, which was formed to deal with the food crisis in the new era. The signing of the “Abraham Accords” in September 2020 triggered new developments in the region. Including the UAE, other countries such as Bahrain and Sudan normalized their relations with Israel. In addition to the countries of the region, the normalization of relations between the UAE and Israel has led to the growth of multilateral cooperation between the UAE, Israel, and other regional and global powers. Taking this opportunity, India, as an emerging power, has become one of the countries that have developed multilateral cooperation with these countries. The expansion of trilateral cooperation between New Delhi, Tel Aviv, and Abu Dhabi later developed into the “I2U2” format with the participation of Washington.

The I2U2 group was proposed for the first time on October 2021 as the “International Forum for Economic Cooperation” during a meeting of member countries’ foreign ministers. The main purpose of this group was to deal with maritime security, transport, and infrastructure development cooperation (Roy, 2022). However, the first official meeting of the leaders of the I2U2 countries took place during the trip of US President Joe Biden to Israel on July 2022. At this sum-

mit, four countries discussed and exchanged views on joint investments in six areas: food, water, energy, transport, health, and space. The I2U2 group, consisting of two federal republics, a Jewish democratic state, and a monarchy, reportedly aims to mobilize private sector capital and expertise to help modernize infrastructure, develop the use of green energy in industries, improve public health, and promote the development of emerging technologies in member countries (Agnihotri, 2022).

I2U2, as a type of summit diplomacy, is a unique combination of Israel’s innovative technology, the US’s global industrial expertise, UAE’s economic resources, and India’s market leadership and human resource. Considering the sensitivity of the region, as well as the potential and capabilities of these four countries, the I2U2 group has the potential to expand the field of political, military-security, economic, and energy cooperation between member countries in the future.

3. Multimodal Military Cooperation Between I2U2 Countries

Although I2U2 currently lacks a military aspect and focuses on geoeconomic and infrastructural development, the political, security, and geopolitical issues associated with the four-member countries cannot be ignored. As the largest military power, the US has 10 military bases only in the Gulf region, of which three bases are located in the UAE. Around the world, the Al Dhafra base in the UAE is the busiest US air base for flight surveillance, while the Jebel Ali base is the busiest naval base for the US army (Agnihotri, 2022). In addition, the US is at the top of the arms exporting countries to the UAE. Between 2017-2021, about 61% of the country’s weapons are supplied from the US (Wezeman and others, 2022). The two countries have also signed a \$23 billion arms sales contract, which

suggests that the UAE will receive 50 F-35 aircraft, 18 MQ-9B armed drones, and a package of air-to-air and air-to-ground missiles (Abramson, 2021). Between 2016 and 2020, Washington and Abu Dhabi agreed on FMS (Foreign Military Sales) contracts worth \$9.4 billion (CAAT, 2021).

The US is Israel's largest foreign arms supplier, and between 2017-2021, 92% of the arms purchased by Israel were supplied by the US (Wezeman and others, 2022). Israel has a large number of American F-15 and F-16 aircraft, and the two countries are also working together on the F-35 stealth aircraft. Between 2016-2020, the volume of US arms sales to Israel was \$6.1 billion (CAAT, 2021).

In terms of US-India military relations, between 2017-2021, the US was the third largest arms exporter to India. The US accounts for 12% of India's total arms imports (Wezeman and others, 2022). In 2021 alone, the US sold more than \$2.5 billion worth of arms to India (Forum Arms Trade, n.d.). Washington has even condoned India buying S-400 missile defense systems from Russia so that the country can increase its military potential against security threats.

Israel is one of the main arms suppliers to India. India accounts for 42% of Israel's arms exports worth \$1 billion annually. Between 2015-2019, India's arms imports from Israel have

grown by 175% (Khan, 2022). Israeli officers are equipping Indian security forces with surveillance technology and foliage-penetration radar. This country continues to train India's special forces in the fight against terrorism, especially in Kashmir, which has prompted India to use the "Israeli model" to suppress Muslims in Kashmir (Soliman, 2021).

Following the development of political and economic relations between Abu Dhabi and New Delhi in recent years, the two countries have also expanded their military relationship. On December 2020, then Indian Chief of the Army Staff General Manoj Mukund Naravane visited the UAE for the first time. Following his visit, on March 2021, India participated in the Desert Flag exercise hosted by the UAE along with the air forces of Saudi Arabia, Bahrain, the US, France, and South Korea. In this exercise, Greece, Jordan, Kuwait, and Egypt participated as observers (Soliman, 2021).

Following the signing of the Abraham Accords, Israeli and UAE leaders pledged to expand defense cooperation, including Israel's support for the sale of F-35 aircraft to the UAE. There is also another possibility that Israel will agree to sell the advanced SPYDER defense system (the surface-to-air Python 5 and Derby air defense missile system) to the UAE (Soliman,

Table 2

Main arms suppliers to India, the UAE and Israel (2017–2021)

Countries	Share of global arms imports (%)		Per cent change from 2012–2016 to 2017–2021*	Main suppliers (share of importer's total imports, %), 2017–2021		
	2012–2016	2017–2021		1st	2nd	3rd
India	14	11	-21	Russia (46)	France (27)	US (12)
UAE	4.5	2.8	-41	US (61)	France (6.2)	Russia (5.3)
Israel	1.5	1.9	19	US (92)	Germany (6.9)	Italy (1.0)

* *Figures show the change in the volume of the total arms imports per importer between the two periods.*

Source: Wezeman and others, 2022.

2021). Considering the bilateral military cooperation between the member countries, as well as the recent security and geopolitical developments in the region, I2U2 has the potential to become a military bloc between member states.

4. Economic Collaboration Between I2U2 Countries

In addition to political-military cooperation, trade and economic relations between I2U2 member countries have also increased significantly. Since the opening of the Indian embassy in Tel Aviv in 1992, bilateral trade between Israel and India has grown notably. During this period, bilateral trade between the two countries has increased from \$200 million in 1992 to \$6.35 billion in 2021 (Markey & Youssef, 2022). India is Israel's third largest Asian trading partner (Agnihotri, 2022).

India is the second trading partner of the UAE, and the two countries have a significant dependence on each other in various areas of the economy. In February 2022, the two countries signed the Comprehensive Economic Partnership Agreement, which will eliminate tariffs on about 90 percent of bilateral trade goods (Bayat, 2022). Later, in July 2022, the two countries signed a free trade agreement that is expected to increase their bilateral trade from \$59 billion to over \$100 billion by 2027 (Markey & Youssef, 2022). In addition, India and the UAE have a significant dependence on each other in the field of labor exchange. Indian workers currently working in the UAE make up approximately 30% of the total UAE population, twice as many as the main ethnic population of the UAE (Agnihotri, 2022). It seems that India needs the energy and capital of the UAE, the UAE needs an Indian professional workforce to advance state and civil affairs. It is worth noting that Indian citizens also receive a significant portion of US skills visas annually.

Since the Abraham Accord in 2020, the UAE and Israel have expanded their bilateral trade and economic relations. During this period, bilateral trade between the two countries exceeded \$2.45 billion. The volume of their bilateral trade in the first quarter of 2022 was more than one billion dollars. In May 2022, the UAE and Israel signed a free trade agreement, according to which tariffs will be eliminated on about 96 percent of traded goods. With such developments, trade between the UAE and Israel is expected to increase to \$10 billion until 2027 (Bayat, 2022).

Among the member countries, the US is the largest trading partner for all three countries, India, Israel and the UAE. Therefore, with its economic strength, it undoubtedly plays an important role in the multilateral trade and economic relations between I2U2 member countries. Economic ties between the US and India are strong and expanding. US companies have invested about \$56.75 billion (April 2000 to September 2022) in India and the US has been the third largest investor in India (Invest India, n.d.). As major commercial partners, the two countries had about \$157 billion worth of bilateral trade in goods and services in 2021 (Department of State, 2022a). One of India's largest commercial partners is the US, and the market for US exports to India is expanding. On the other hand, in order to expand their presence in US markets, Indian companies have invested a total of \$12.7 billion in the country by the end of 2020, creating more than 70,000 jobs in the US. Nearly 200,000 Indian students studying in the United States contribute \$7.7 billion to the American economy annually (Department of State, 2022a).

With extensive trade and investment between Washington and Tel Aviv, the US and Israel enjoy a strong economic relationship. Israel's largest trading relationship is with the US, and Washington's 23rd largest trading partner is Israel. Bilateral trade between the US and Israel in goods and services is about \$50 billion a

year (Department of State, 2022b). In 2019, more than \$50 billion worth of goods and services were traded bilaterally (Department of State, 2021). The US exports a variety of goods to Israel, including agricultural products, defense equipment and technology.

The US and the UAE are each other's fifteenth largest trading partner. The UAE is the largest US export market in the Middle East and North Africa, and bilateral trade in goods and services between the two countries reached over \$23.03 billion in 2021. The UAE is a significant market for US exports of agricultural products, telecommunications equipment, and aerospace products. In 2019, UAE invested \$27.6 billion in the US, and as of 2018, more than 12,000 US workers were employed by US affiliates of UAE majority-owned firms (UAE Embassy, n.d.).

5. Growing Geoeconomic Cooperation

Geoeconomic cooperation to create a food corridor has become one of the most important areas of multilateral cooperation between the I2U2 countries. The first I2U2 leaders' summit also focused on energy and food security issues in connection with the Ukrainian crisis. Along with the US support, three countries, India, Israel and the UAE, started multilateral and bilateral cooperation in the field of food security years ago.

Producing 13.5% of the world's wheat, India is the second largest wheat producer in the world. Since most of the country's wheat production is done traditionally, India's wheat exports account for less than 1% of the world's total wheat exports (Patil, 2022). Agriculture is the backbone of the Indian economy and in recent years, under the Indo-Israel Agriculture Project, India has been trying to develop its food sector in cooperation with Israel. Israel reportedly established 29 excellent agricultural hubs for rapid technology transfer and excellence in 16 different states of India. Up to 20,000 Indian farmers have been

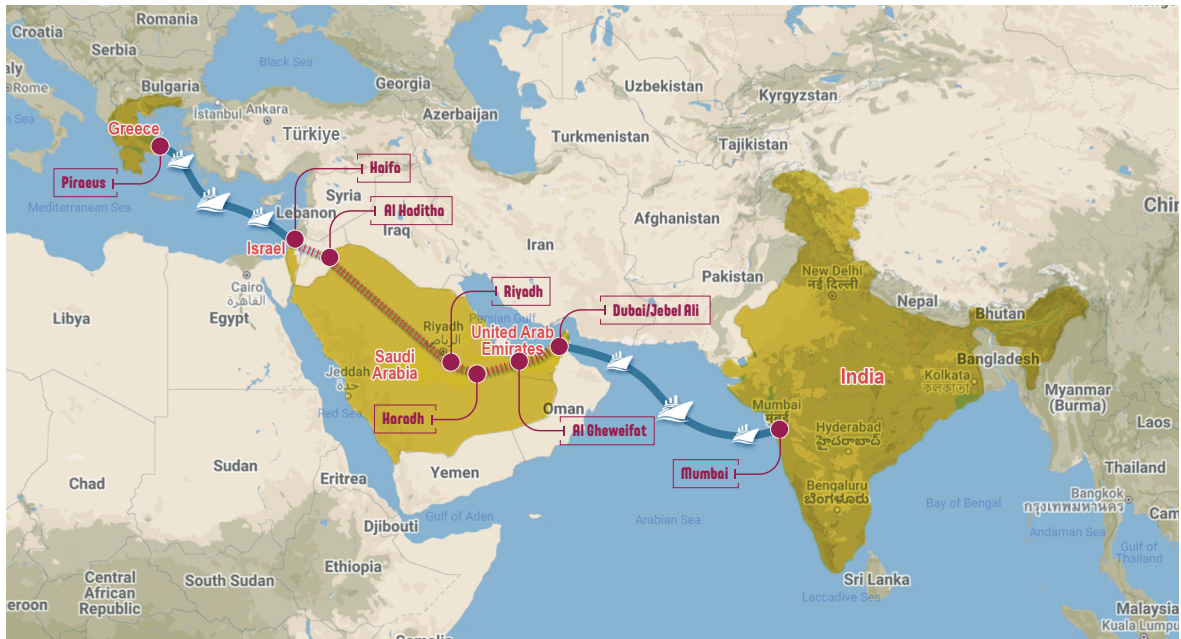
trained at these centers every year. In addition, Israeli agricultural companies have played a revolutionary role in Indian agriculture and water management. Israel-based ADAMA company (a.k.a. Makhteshim-Agan) has opened a drug manufacturing plant in Gujarat and a research and development center (R&D) in Hyderabad (The Economic Times, 2009). In addition, ProFit Agro Ltd, a leading company in the Israeli agricultural systems and structures industry, also launched India's first hydroponic raft system in Bangalore in 2019, further driving India's development towards industrial agriculture (Bayat, 2022).

Considering India's food production capacity, the UAE discussed with New Delhi in 2019 to establish the India-UAE-Middle East food corridor. More than \$7 billion has been allocated for this huge project, almost 70% of which is planned to be directed to investments in large food parks in various cities in India (Bayat, 2022). Also in the same year, UAE-based DP World company (DPW), in partnership with India's National Infrastructure Investment Fund, created a \$3 billion investment fund to invest in key projects in India. Then, to activate the food corridor, in January 2021, DPW began building 93,000 square meters of covered storage, temperature-controlled warehouses, and state-of-the-art handling facilities located in a free trade zone at a distance of 3 miles from the Jawaharlal Nehru Port (Suri, 2021).

Considering India's production capacity, UAE's capital, and Israel's technology, these three countries will create the I2U2 food corridor, also known as India-Arab-Med Corridor (see Map 1). The main purpose of this corridor is to connect Indian farms to UAE and Israel ports for further export to Europe. Bypassing the Suez Canal, this corridor starts from Mumbai port in India and connects to UAE ports. Then using the UAE's Etihad Rail, it connects to the Saudi Arabia Railways (SAR) network at Al

Map 1

I2U2 Food Corridor

Source: Suri, 2021.

Ghuwaifat, and reaches Al-Kharj, Riyadh. From there, it arrives at Buraydah and Al Hadithah on the border of Saudi Arabia and Jordan. By connecting Al-Haditha to the port of Haifa, this corridor finally ends in the Greek port of Piraeus. The India-Arab-Med Corridor reduces the transit time between Mumbai and Piraeus from 17 days to 10 days through multimodal connectivity (Suri, 2021).

Although the US does not have a physical share in this corridor due to geographical reasons, since this country has political, economic, and diplomatic relations with all Arab countries participating in this project, it plays a decisive role in the implementation of this corridor.

India and Israel have also developed their co-operation in infrastructure projects. A consortium of India's Adani Ports and the Special Economic Zone Ltd company (APSEZ) and Israel's Gadot Group recently won the tender for the privatization of Haifa Port. The joint Indian-Israeli consortium has the right to purchase 100% of the

shares of Haifa Port Company Ltd and will be the owner of the concession of this port until 2054 (Markey & Youssef, 2022). The Haifa port project was previously assigned to the Chinese Shanghai International Port Group, which invested 1.7 billion dollars to establish a container terminal in this strategic port. But this contract has been terminated due to the Pentagon's pressure and warnings to Israel.

Since I2U2 food corridor provides a context for regional interactions between Arab countries, India, Israel, and European countries, it has a special geoeconomic and geopolitical significance. This corridor has the potential to strengthen the position of the participating countries in the future world order while also creating economic and commercial benefits for them. After the war in Ukraine, grain export has become a soft power and diplomacy tool in foreign policy for many countries. In this regard, the unveiling of the I2U2 food security corridor can be seen as a reflection of the new policy of these countries to

increase their geopolitical influence in South Asia and the Middle East, which in itself has made the ground for further geoeconomic cooperation.

By reducing incomes and disrupting food supply chains, COVID-19 has exacerbated global food insecurity in almost all countries (811 million people worldwide). Along with the COVID-19 crisis, the war in Ukraine has disrupted almost a third of the global wheat market and exacerbated the food security crisis. Studies show that as the food crisis escalated, the proportion of the world's population that is not getting enough food increased from 8.4% to 9.9% in one year in 2022, and if this trend continues, by 2030 an estimated 660 million people will go hungry. This crisis threatens the achievement of SDG 2 (zero hunger by 2030). In the Middle East, wheat flour and cooking oil rose by 47%. In April 2022, monthly minimum food spending rose by 351% in Lebanon, 97% in Syria, and 81% in Yemen. During this period, prices for wheat and oil in Somalia even rose by 300% (USGLC, 2022).

Due to the crisis in Ukraine, food security is becoming an increasingly serious concern for

the countries of the world. Therefore, in the long term, the development of the Indian food sector can be a new alternative to Russian and Ukrainian grains. In this regard, in the framework of I2U2, the member countries of the group have the potential to profit from the development of mutually beneficial agricultural projects to ensure food security thanks to Israel's technical expertise in agriculture and water technology, the investments and capital support of the UAE, and the diplomatic and technical support of the US. In addition, with the implementation of this corridor, India will have more markets for its grain export, which will ultimately ensure the geoeconomic influence of this country in the region. The UAE, which has become one of the hubs of world trade and one of the regional powers, will also play a constructive role in the field of food security. Israel, seeking to expand its influence in the Eastern Mediterranean, will become one of the main hubs of Indian food exports by increasing the role of Haifa port in this project. Handing over Haifa port to the Indian-Israeli consortium is one of the efforts of these two countries to achieve common goals in this area.

Conclusion

The first and second generations of informal IOs share similarities in their state-driven origins and lack of independent entities. They are characterized as club-like organizations formed through non-binding agreements. However, they differ in their primary focuses and areas of concentration. The first generation primarily addresses financial-economic crises and promotes political and cooperative efforts on general global issues. In contrast, the second generation emphasizes geoeconomic cooperation and geopolitical collaboration, with a

focus on specific issues such as the food crisis (I2U2 Food Corridor) and other forms of corridor diplomacy (BRI corridors).

The second generation of informal IOs, much like the first generation, represents a deviation from traditional formal structures like intergovernmental organizations such as the United Nations. Due to their capacity to provide adaptable and dynamic platforms for government cooperation based on shared interests or challenges, the second generation of informal IOs is expected to grow in prominence

within the future of multilateralism for various reasons. In a world characterized by diverse interests and shifting alliances, the second generation of informal IOs can bring together a subset of countries that share a common vision or face similar circumstances, fostering cooperation on specific issues. Furthermore, the second generation of informal IOs can fill gaps in the existing multilateral system. They have the ability to address specific areas, such as geoeconomics, or emerging challenges that formal IOs or the first generation of informal IOs may not be adequately equipped to handle. By focusing on particular issues like the establishment of food corridors, the second generation of informal IOs can provide targeted solutions and leverage the expertise and resources of participating countries.

In the case of minilateralism, it can be said that the second generation of informal IOs and minilateralism both provide alternative pathways for tackling global challenges. Thus, in the framework of minilateralism, informal IOs could emphasize flexibility, targeted cooperation, and practical problem-solving, contributing to the diversity and effectiveness of global governance. In other words, the expansion of cooperation within the framework of informal IOs will undoubtedly promote the growth of minilateralism in world politics.

Considering the recent geopolitical developments in the world, one can see that multilateral cooperation between countries is moving from military-political and economic cooperation to geoeconomic cooperation. In other words, geoeconomic cooperation has become a new sphere of interaction between countries within the framework of informal IOs in international politics. These cooperations are expanding through the creation of a corridor or investments in infrastructure projects.

As an example of second generation of informal IOs, I2U2 is in the initial stages of its establishment. However, due to the bilateral and multilateral security, economic and even political cooperation among member countries, this informal institution has the potential to be strengthened and expanded. In the first step, I2U2 has the potential to become a military bloc. As a military bloc, I2U2 gives India the opportunity to ensure its economic and energy security (India receives about 80% of its energy needs from the Gulf region). India's presence would strengthen the US's geopolitical influence in the region, and Washington will be able to create a new balance against the growing influence of China. Also, this informal group can be considered the type of US's efforts to be present in the Middle East. However, this time, Washington has decided to be present in the region without its traditional European allies (mostly NATO members) and with new emerging powers such as India.

The UAE, which is trying to become a regional power, would find a special place in the political and geopolitical exchanges of the region. Undoubtedly, the military relationship between Israel and India would also be strengthened. This possible military bloc could give India access to Israel's advanced defense technology, and Israel would expand its military influence in the region thanks to the development of political relations.

The future of the I2U2 coalition is intricately tied to the outcome of the conflict in Ukraine. This is because, contrary to the wishes of the US, India, the UAE, and even Israel did not lend their support to Western-imposed sanctions on Moscow since the beginning of the war in Ukraine. India continues to be Russia's largest energy customer, and the UAE hosts around 4,000 Russian compa-

nies and turned into a safe house for wealthy Russian oligarchs. Therefore, the consequences of the war in Ukraine will determine the fate of this group, whether it will become a strong political-military-economic bloc or it will be destroyed in the bud.

However, if it can maintain its current position, it can undoubtedly bring significant

opportunities for member countries. Since the I2U2 alliance brings together Israel's innovative technology, US's global industrial expertise, UAE's economic resources and India's human resource, all these countries will benefit from this alliance according to their strategic interests.

سازمان‌های بین‌المللی غیررسمی و همکاری‌های رو به رشد ژئواکونومیک: مطالعه موردی I2U2

چکیده

سازمان‌های بین‌المللی غیررسمی (و یا نهادهای غیررسمی) به یکی از پلتفرم‌های اصلی دیپلماسی اجلاس و سیاست بین‌الملل تبدیل شده‌اند. این سازمان‌ها نقش مهمی در گسترش روابط چندجانبه بین کشورهای مختلف در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و ژئوپلیتیک ایفا می‌کنند. سازمان‌های غیررسمی موسوم به گروه‌های G (G-groups) برای مبارزه با بحران جهانی ایجاد شده‌اند. یکی از نسل‌های جدید سازمان‌های غیررسمی، گروه I2U2 است که برای مقابله با بحران فزاینده غذایی در سطح جهان ناشی از بحران COVID-19 و بحران اوکراین ایجاد شده است. در این مقاله سعی شده است انگیزه‌های اصلی ایجاد I2U2 بررسی شود. استدلال اصلی این مقاله است که نوع همکاری در نهادهای غیررسمی تغییر کرده و همکاری ژئواکونومیک بین قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی افزایش یافته است. در این زمینه، یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که در چارچوب I2U2، هند، امارات متحده عربی، اسرائیل و ایالات متحده آمریکا با ایجاد "کریدور غذایی I2U2" در تلاش هستند تا همکاری‌های دوجانبه خود را در سطح چندجانبه و بصورت ژئواکونومیک توسعه دهند. این مقاله با روش تحقیق کیفی تهیه و ترتیب شده است.

کلیدواژه‌ها: سازمان‌های غیررسمی، I2U2، همکاری‌های ژئواکونومیک، همکاری‌های بین‌المللی، امنیت غذایی.

References

- Abbott, K. W., & Faude, B. (2021). Choosing low-cost institutions in global governance. *International Theory*, 13(3), 397-426.
- Abdurahmanlı, E. (2021). Definition Of Diplomacy and types of diplomacy used between states. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 580-603.
- Abramson, J. (2021). U.S. still seeks major UAE arms sale. *Arms Control Association*. <https://bit.ly/3Cs-Mj5Y> Accessed on December 22, 2022
- Agnihotri, I. (2022). *I2U2: The aspects and the prospects*. ICWA. <https://bit.ly/3hZ5DRd> Accessed on December 12, 2022.
- Bayat, M. (2022). *Dala'n-i ghazai-i hind ve khavarmyana*. Jaraian. <https://bit.ly/3S9qsWN> Accessed on December 15, 2022.
- CAAT. (2021). *US arms exports*. <https://bit.ly/3WxhMLX>
- Cooper, A. F., & Thakur, R. (2013). *The group of twenty (G20)*. Routledge.
- Cooper, A. F., Parlar Dal, E., & Cannon, B. (2022). The cascading dynamics of informal institutions: organizational processes and governance implications. *International Politics*, 1-22.
- Department of State. (2021). *U.S. relations with Israel*. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-israel/> Accessed on December 01, 2022.
- Department of State. (2022a). *U.S. relations with India*. <https://bit.ly/3ZbMHPR> Accessed on December 05, 2022.
- Department of State. (2022b). *The United States-Israel relationship*. <https://bit.ly/3VImXaJ> Accessed on November 22, 2022.
- Forum Arms Trade. (n.d.). *U.S. arms sales to India*. <https://bit.ly/3vrEtpi> Accessed on November 25, 2022.
- Gök, G. O., & Karadeniz, R. F. (2018). Analyzing "T" in MIKTA: Turkey's changing middle power role in the United Nations. In *Middle Powers in Global Governance* (pp. 133-161). Palgrave Macmillan, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-27632-47>
- Helmke, G., & Levitsky, S. (2012). *Informal institutions and comparative politics: A research agenda*. International handbook on informal governance.
- Invest India. (n.d.). *US-India commercial relations*. <https://www.investindia.gov.in/country/united-states> Accessed on November 05, 2022.
- Khan, K. (2022). *I2U2 Quad: India's extension in West Asia*. Eurasia Review. <https://bit.ly/3WYqRo5> Accessed on November 30, 2022.
- Kundu, P. (2014). *BRICS: prospects and challenges*. Centre for Budget and Governance Accountability.
- Markey, D., & Youssef, H. (2022). *What you need to know about the I2U2*. The United States Institute of peace. <https://bit.ly/3Idlu6P> Accessed on December 16, 2022.
- Ministry of Foreign Affairs. (n.d.). *MIKTA (Mexico, Indonesia, Korea, Türkiye and Australia)*. <https://bit.ly/3CcO1bo> Accessed on January 01, 2023.
- Mladenov, N. (2023). *Minilateralism: A Concept That Is Changing the World Order*. The Washington Institute. <https://shorturl.at/rsxFG> Accessed on June 06, 2023.
- Parlar Dal, E. (2019). Status competition and rising powers in global governance: an introduction. *Contemporary Politics*, 25(5), 499-511.
- Parlar, Dal E., and Dipama. S. (2019). G20 Rising Powers' Status Seeking Through Social Creativity: The Case of South-South Development Cooperation. *South African Journal of International Affairs*, 26(4), 663-684.
- Patil, S. (2022). *Does India have surplus wheat production? Which are the countries considering to import the foodgrain?* Times of India. <https://bit.ly/3yyjLpr> Accessed on November 22, 2022.
- Rana, P. B., & Ji, X. (2019). *Belt and road forum 2019: BRI 2.0 in the making?* Think Asia. <https://bit.ly/3vFSBuY> Accessed on November 10, 2022.
- Rashid, Y. (2021). *China-US rivalry and its implications on major ports and other infrastructure projects in south asia: A political economy approach* [Master Thesis, Marmara University].
- Roger, C. B. (2020). *The origins of informality: Why the legal foundations of global governance are*

- shifting, and why it matters*. Oxford University Press.
- Roy, S. (2022). *Why I2U2 Is Unlikely to be the 'West Asian QUAD': An Indian Perspective*. The Geopolitics. <https://bit.ly/3C07fkW> Accessed on November 16, 2022.
- Soliman, M. (2021). *An Indo-Abrahamic alliance on the rise: How India, Israel, and the UAE are creating a new transregional order*. MEI EDU. <https://bit.ly/3IIIfN> Accessed on November 27, 2022.
- Suri, N. (2021). *An India-Europe Trade Corridor? The geoeconomics dimension of an emerging West Asia Quad*. ORF Online. <https://bit.ly/3Xb3xg7> Accessed on October 25, 2022.
- Tirkey, A. (2021). *Minilateralism: weighing the prospects for cooperation and governance*. Observer Research Foundation. <https://shorturl.at/gxEP6> Accessed on June 12, 2023.
- The Economic Times. (2009). *Israel firm to start operations in India with Hyderabad base*. <https://bit.ly/3gh6Hi4>
- UAE Embassy. (n.d.). *UAE-US trade*. <https://bit.ly/3VSqrYm> Accessed on December 19, 2022.
- USGLC. (2022). *COVID-19 brief: impact on food security*. <https://www.usglc.org/coronavirus/global-hunger/> Accessed on October 30, 2022.
- Vabulas, F., & Snidal, D. (2020). Informal IGOs as mediators of power shifts. *Global Policy*, 11, 40-50.
- Wezeman, P., Kuimova, A., & Wezeman, S. (2022). *Trends in international arms transfers, 2021*. SIPRI. <https://bit.ly/3TAanKj> Accessed on October 15, 2022.

Etik Sorumluluk Beyanı / *Ethical Statement*

Yazar(lar), makaledeki bütün verileri etik kurallar çerçevesinde elde ettiğini, yararlanılan kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğunu beyan eder. Bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi* 'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir.

The author(s) declares that they have obtained all the data in the article within the framework of ethical rules and that they have referred to the sources used in accordance with scientific norms. In case of detection of a situation contrary to this statement, the Turkish Journal of Iranian Studies has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s).

Etik Kurul İzni / *Ethics Committee Permission*

Yazar(lar) etik kurul izni gerektiren çalışmaları ve izinle ilgili bilgileri burada belirtmişlerdir.

The author(s) have stated the studies that require ethical committee permission and the information about the permission here.

Kurul adı / *Comittee name:*

Tarih / *Date*

Numara / *Number*

Katkı Oranı Beyanı / *Contribution Rate Statement*

Birinci yazarın katkı oranı / *First author contribution rate: %100*

İkinci yazarın katkı oranı / *Second author contribution rate: %...*

Destek ve Teşekkür Beyanı / *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışma _____ destekli _____ numaralı araştırma projesi kapsamında toplanan verilerden yapılmıştır. Destekleri için _____ 'e teşekkür ederiz.

This study has been conducted through the data collected within the scope of the research project number _____ supported by _____. We would express our gratitude to _____ for their support.

Çatışma Beyanı / *Conflict Statement*

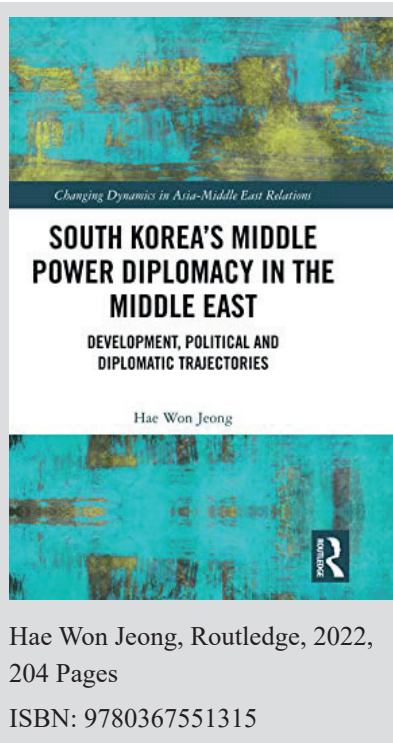
Yazar(lar) bu makalenin herhangi bir çıkar çatışması oluşturmadığını beyan eder.

The author(s) declares that this article does not create any conflict of interest.

SOUTH KOREA'S MIDDLE POWER DIPLOMACY IN THE MIDDLE EAST: DEVELOPMENT, POLITICAL AND DIPLOMATIC TRAJECTORIES*

(Güney Kore'nin Orta Doğu'da Orta Büyüklükte Güç
Diplomasisi: Kalkınma, Siyasi ve Diplomatik Yörünge)

 Fatih Tuna**

Hae Won Jeong, Routledge, 2022,
204 Pages
ISBN: 9780367551315

In *South Korea's Middle Power Diplomacy in the Middle East: Development, Political and Diplomatic Trajectories*, Hae Won Jeong, who is an Assistant Professor at Abu Dhabi University and specializes in international politics of the Middle East, provides a historical account of South Korea's foreign policy towards the Middle East by drawing attention to South Korea's middle power status and its bilateral ties with the UAE, Iraq, Iran, and Saudi Arabia. By taking these four politically and economically influential countries as case studies, Jeong offers a detailed synthesis of South Korea's foreign policy towards the Middle East. In her book, Jeong explicates the impact of energy security on South Korea's foreign policy towards the region, compares institutional and structural development processes of South Korea and the Middle East, and delves into internal and external factors influencing South Korea's foreign policy in the Middle East.

South Korea's Middle Power Diplomacy in the Middle East: Development, Political and Diplomatic Trajectories is

- * Atıf/To Cite: Tuna, F. (2023). South Korea's middle power diplomacy in the middle east: development, political and diplomatic trajectories (Kitap tanıtımı). *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 47-50.
- ** Arş. Gör., Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Bölümü, Ankara, Türkiye, fatihtuna123@gmail.com

comprised of six chapters, including the introduction and conclusion. In the first chapter, Jeong provides a historical glimpse into the state-building processes in South Korea and the Middle Eastern economies. South Korea experienced a dramatic economic boom in the post-Korean War era, which is named “the Miracle on the Han River”. South Korea’s economic miracle is underpinned by an export-oriented industrialization strategy, strong state control over the dynamics of the economy, the role of conglomerates that enjoy close relations with the state, and a meritocratic structure that has a high number of qualified human resources. Whereas, many of the Middle Eastern countries were turned into rentier states that have relied on income largely coming from natural resources. These different developmental trends caused an interdependency among the aforementioned parties due to their complementary economic structures.

In the second chapter, *From Tehran boulevard to post-JCPOA Iran*, Jeong focuses on South Korea’s relations with Iran since the Cold War period. Even though Iran and N. Korea have had a strategic alliance since the days of the Iran-Iraq war, South Korea has managed to maintain its ties with Iran in different realms, particularly in the commercial and energy sectors. In this chapter, Jeong deeply analyzes how South Korea’s relations with Tehran were constrained due to its perennial partnership with the USA and how its future relations with Iran depend on the state of affairs between the Washington and Tehran administrations. Despite some significant developments, including former South Korean leader Park Geun-hye’s visit to Tehran in 2016 as the first South Korean leader to visit Iran in history, the confrontation between hardliners in Tehran and the maximum pressure policy implemented by the Washington administration would further pressure South Korean-Iranian relations in the future.

The subsequent chapter, *Oil, Business Diplomacy and Saudi-Korea Vision 2030*, underlines Saudi Arabia’s strategic role as the largest oil supplier in South Korea’s regional foreign policy. In return, South Korea’s advanced industrial economy with its considerable human capital is invaluable for S. Arabia as it was clearly demonstrated by Saudi-Korea Vision 2030. In line with this 2030 vision, both countries are aiming to deepen and diversify their cooperation, particularly expanding to non-oil sectors. At this point, it is important to mention that influential business figures and private or state-owned companies are playing a vital role in South Korea-S. Arabia relations that goes beyond traditional diplomacy. S. Arabia’s Prince Alwaleed and Saudi Aramco; South Korea’s Samsung, LG, and Hyundai can be considered stupendous players in terms of developing commercial diplomacy. Seoul places emphasis on commercial diplomacy as it has been sending huge business delegations to Middle Eastern countries within the context of its export-oriented industrialized economy. According to S. Arabia’s diplomats, however, South Korea should go beyond its traditional relations with Riyadh by expanding its diplomatic relations in fields other than oil and “commercial diplomacy”.

Chapter four, *Nuclear Energy and Security Cooperation with the UAE*, offers a historical analysis regarding the special relations between South Korea and the UAE. While the structural development in the UAE is identified as “the Miracle of the desert”, South Korea’s structural economic development is known as “the Miracle of the Han River”. It seems that both the UAE’s and South Korea’s miracles are mutually affecting each other and creating an interdependence. Bilateral relations initially focusing on cooperation in the field of energy security gradually expanded to the fields of healthcare, nuclear, defense, and security. The UAE has the most di-

versified relations with South Korea among the Middle Eastern countries.

At this juncture, South Korea's middle power role deserves a particular analysis from the international security perspective. As a middle power, South Korea's increasing commercial role specifically in the Gulf of Aden and the Indian Ocean theaters increases its vulnerabilities to the threats of piracy and hijacking. South Korea has the world's seventh-largest army and it is the world's sixth-biggest arms importer. Seoul's lesser-known military capabilities not only ensure the balance against N. Korea but also increase South Korea's role in international military operations in the Middle east. It has sent its troops under the umbrella of NATO's international security assistance force to Afghanistan, together with the UAE, and to the Gulf of Aden. Besides, it provided military and medical assistance to the 1991 Gulf War and joined the international forces under the leadership of the USA as part of the 2003 Iraq War. South Korea's increasing military presence in the Middle East reflects the fact that the secure and safe Middle east, a major source of oil feeding its industrial economy, also serves for the economic and energy security of South Korea.

It is safe to say that strategic and commercial relations are intersecting in the case of South Korea-UAE relations as the UAE is the only state that South Korea deployed its special military forces for training. In addition, the parties have signed defense cooperation as well as nuclear energy agreements. These developments have sparked controversies among the South Korean public. Seoul's increasing efforts in the fields of culture, connectivity, health care, and the halal food sector could be interpreted as attempts of diversifying bilateral relations.

In chapter five, *Business and Security Implications After the Gulf Wars and post-ISIS Iraq*, the author maps South Korea's relations with Iraq by focusing on Seoul's role in post-

war reconstruction in the wake of the Iran-Iraq War, the 1991 Gulf War, and the 2003 Iraq War. Jeong explores how South Korea's energy and business diplomacy with Iraq has been affected by the reverberations of these military conflicts. Domestic divisions on ethnic and sectarian lines as well as the Bush administration's neo-conservative foreign policy have significantly curtailed South Korea's relations with Iraq. Seoul had to play a double game between Baghdad and Washington to protect its interests in Iraq in the post-war period. As South Korea sent the third largest military contingent to support the USA in the 2003 Iraq War, it has no longer considered a neutral country in the Middle east region. Its increasing alignment with the USA also raised South Korea's exposure to threats in the region, which eventually culminated in the Kim Sun-il incident. South Korean national Kim Sun-il, who was working for a Korean company under a US Army contract, was kidnapped and decapitated by Jamaa'at al-Tawhid wal-Jihad because of South Korea's heavy military commitment to the USA during the invasion. Apart from that, the conflict between the federal government in Baghdad and the Kurdistan regional government further undermined South Korea's diplomatic quest for ensuring its energy security in Iraq, which was the world's second-biggest oil producer at the time. Even though South Korea is trying to promote itself as a benign power by emphasizing its role in the reconstruction period in post-War Iraq to rejuvenate its damaged image, geopolitical instability, as well as the proxy wars between Washington and Tehran, put Korean-Iraqi relations under restraint.

In the concluding chapter, the author develops a theoretical framework regarding the middle powers and evaluates the middle-power diplomacy conducted by South Korea. Its robust economic and industrial capacity, staunch military power, advanced technology, and expanding diplomatic influence are determinant attributes

cementing South Korea's middle-power status. Seoul's rapid industrialization miracle, emerging market status, non-interference policy, as well as having the world's sixth strongest army renders South Korea as an alternative option for Middle Eastern states that strive for diversifying their international relations. While its middle-power status has propped up Seoul's strategic posture in the region, it still encounters specific challenges while accommodating its policies with the USA's demands in the Middle East. Thereby, Jeong describes the typology of South Korea's middle-power status in ideational terms.

By combining structural realism theory with practical international developments, such as the declining American hegemony and the rise of Chinese power, the author explicates the major aspects of South Korea's middle-power diplomacy and its Middle East policy. When it comes to policy recommendations, Jeong proposes that South Korea should initiate public diplomacy campaigns targeting Korean people and private

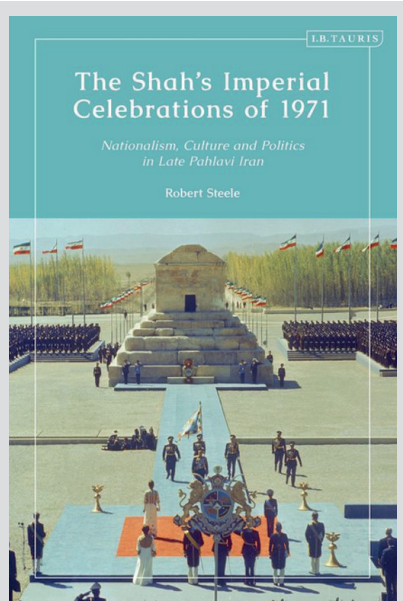
enterprises to raise their general awareness regarding the Middle East and the Islamic world.

South Korea's Middle Power Diplomacy in the Middle East: Development, Political and Diplomatic Trajectories has an appropriate and reader-friendly writing style. The book is well-structured and flows comfortably. Jeong puts forward a delicate interpretation of the connectivity of political economy and foreign policy analysis against the backdrop of relations between South Korea and the Middle East. Jeong's work would be very useful for students of global politics and regional studies as well as scholars, diplomats, and enterprises covering the field. Those who are interested in the subject or actively working in the region such as businesspeople, journalists, and policymakers could be greatly benefited from the book. Together with its theoretical framework, the book could be easily comprehensible for people from all walks of life who are intrigued by internal, regional, and global elements influencing South Korea's foreign policy towards the Middle East.

THE SHAH'S IMPERIAL CELEBRATIONS OF 1971: NATIONALISM, CULTURE AND POLITICS IN LATE PAHLAVI IRAN*

(İran Şehinşahlığı'nın 1971 Kutlamaları:
Pehlevi İran'ında Milliyetçilik, Kültür ve Siyaset)

 Mert Aydemir**

Robert Steele, I.B. Tauris, 2021,
240 Sayfa
ISBN: 9780755639564

Doktora derecesini 2018 yılında University of Exeter'den alan Robert Steele, İkinci Pehlevi Dönemi'ne ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bu yazının konusu olan ve 2021 yılında yayımlanan “The Shah's Imperial Celebrations of 1971: Nationalism, Culture and Politics in Late Pahlavi Iran” isimli kitabının dışında söz konusu dönemde turizm, kültür ve eğitim alanındaki gelişmelere ilişkin yayınları bulunmaktadır. Steele ayrıca Pehlevi İran'ının Afrika ile diplomatik ilişkileri ve Soğuk Savaş'ta İran'ın rolü gibi konularla ilgilenmektedir. Kitabın konusu, Ahemeniş hanedanının Kiros tarafından kurulmasıyla başladığı düşünülen İran monarşisinin 2.500. yılı anısına 1971'de düzenlenen kutlamalardır. Akademik literatür ve popüler kültürde 1971 kutlamalarının genellikle Pehlevi rejiminin yozlaşmışlığı, müsrifliğinin ve rasyonel yönetim anlayışından uzaklığının göstergesi olduğu düşünülmesine rağmen Steele, kutlamaların şimdiye kadar tarafsız ve soğukkanlı bir biçimde tartışılmadığını ileri sürer. Örneğin Pehlevi rejimi, kutlamaları “tarihin en muhteşem daveti” (porşokuhterin mih-

* Atıf/To Cite: Aydemir, M. (2023). The Shah's imperial celebrations of 1971: nationalism, culture and politics in late Pahlavi Iran (Kitap tanıtımı). *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 51-54.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye, mertaydemir826@gmail.com

mani-yi tarih) olarak (s. 2) kamuoyuna sunmuş; İran İslam Cumhuriyeti ise kutlamaları “şeytanın eğlencesi” (bezm-i ehrimen) (s. 9) olarak tanımlamıştır.^[1] Steele, konuya ilişkin yerleşik yargıları sorgulayıp kutlamaların siyasi, diplomatik, ekonomik, kültürel ve ideolojik yönlerini tartışarak söz konusu organizasyonun rasyonel bir zemine oturduğunu ve başarılı taraflarının ağır bastığını öne sürmektedir.

“İdeoloji ve Tarihsel Arka Plan” başlıklı ilk bölümde yazar, İran’da milliyetçiliğin 19. yüzyıldan Pehlevi Dönemi’ne kadar entelektüel hareket, siyasi hareket ve nihayet devlet ideolojisi olarak geçirdiği tarihsel evreleri ele alır. Ahameniş İmparatorluğu’nun kurucusu Kiros’un bu dönemde ne kadar güçlü bir ideolojik sembol hâline geldiğine değinir. “Dünyanın Mutluluk Merkezi” başlıklı ikinci bölümde kutlama fikrinin ortaya çıktığı 1958 yılından gerçekleştirildiği 1971 yılına kadarki macerasını inceler. Bu bölüm, kutlamaların Pehlevi ideolojisi ile ilişkisi bir yana organizasyonda ne gibi problemler yaşandığına da açıklık getirir. Steele, “Persepolis’te Uluslararası Diploması” adlı üçüncü bölümde kutlamaların İran ve davet edilen ülkeler için diplomatik önemine işaret eder. Yazara göre her ne kadar ABD Başkanı Nixon gibi bazı önemli devlet başkanları katılmasa da kutlamalar, İran’ın bölgesel bir güç olarak yükselişini göstermek bakımından başarılı olmuştur. “Kutlamalar ve Kültür Siyaseti” başlıklı dördüncü bölümde ise yazar, kutlamaları siyasi ve diplomatik hedeflerini bir tarafa bırakarak Pehlevi rejiminin kültür ve eğitim siyaseti ışığında inceler. 1971 kutlamalarının okuma-yazma seferberliği, yurt çapında 2.500’den fazla okul açılması, Uluslararası İranoloji Kongresi, İran’a ilişkin farklı diller-

de yayımlanan kitapların toplanacağı Pehlevi Kütüphanesi ile birçok yayın neşri gibi projeleri içerisinde barındırdığını ortaya koyar. Steele, “Uluslararası Kültürel Aktivite” başlıklı beşinci bölümde kutlamalara uluslararası akademi ve kültür camiasının katılımına odaklanır.^[2] Bu bölümde görüldüğü üzere kutlamaların arkasındaki ideoloji yabancı İran uzmanları tarafından bir iki istisna dışında sorgulanmadan kabul edilmiştir. “Kutlamaları Eleştirmek” adlı altıncı bölümde yazar, İran’da farklı kesimlerden kutlamalara getirilen eleştirileri ele alır. Kutlamalar temelde Humeyni’nin başını çektiği dinî muhalefet, bazı öğrenci grupları ve silahlı örgütler tarafından eleştirilmiştir. Steele’nin bu bölümde ortaya koyduğu en önemli argüman, Pehlevi rejiminin 1971 kutlamalarını İran toplumuna anlatmada başarısız olduğudur. Yazar bu açıdan kutlamaları başarısız bir halkla ilişkiler çalışması olarak niteler (s. 110). Steele, “Kutlamaların Maliyeti” başlıklı yedinci ve son bölümde ise hakkında birçok spekülasyonun yapıldığı maliyet meselesini inceler. İlâveten, kutlamalarla özdeşleşen uzun vadeli altyapı yatırımları ile organizasyonun İran turizmüne katkılarını tartışır.

Steele’nin kitabında başardığı en önemli işlerden biri 1971 kutlamalarına ilişkin yaratılan mitleri kaynaklara dayanarak çürütmesidir. Kutlamalarla ilgili en büyük spekülasyon harcanan paranın miktarına dair olduğuna göre tartışmaya buradan başlamak isabetli olacaktır. Kutlamalar için harcanan miktara ilişkin tahminler 16.8 milyon dolar ila 4 milyar dolar arasında değişmektedir. Steele, isabetli bir şekilde, kutlamalar kapsamında beş günlük eğlence için harcanan para ile kutlamalarla özdeşleştirilen ancak asfalt yollar, yeni otel ve havaalanlarının inşası ve

1 Pehlevi Dönemi istihbarat teşkilatı SAVAK’ın ve sarayın kutlamalara ilişkin belgelerini içeren bir kitap, “Bezm-i Ehrimen” adıyla yayımlanmıştır bk. Bezm-i Ehrimen: çeşnha-yi 2500 sale-yi şahenşahi be riva-yet-i esnad-ı savak ve derbar. (1378). (4 Cilt). Merkez-i Berres-i-yi Esnad-ı Tarih-i-yi Vizaret-i İttilâ’ât.

2 İran içinde ve dışında birçok yayının yapıldığı yılda Türkiye’de de bir armağan kitabı yayımlanmıştır bk. İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan. (1971). Milli Eğitim Basımevi.

okulların yapımı gibi altyapı yatırımlarının birbirinden ayrılması gerektiğini ifade eder (s. 126). Yazara göre uzun vadeli görülebilecek devlet yatırımların finansmanının tek bir kaynaktan ve bir seferde sağlanmadığı göz önünde bulundurulmalıdır (s. 135). Buna ilaveten Pehlevi rejimi, otoritesini kullanarak özel sektörü yapılan yatırımlara destek olmaya teşvik etmiştir. Kutlamaların gözden kaçırılan bir diğer yönü, hazırlıklar esnasında Şiraz ve etrafında oluşan iş imkânlarıdır (s. 132).

Kutlamaların yalnızca israf olarak görülebeyeceğinin bir diğer kanıtı 1971'den itibaren İran'ın turizm gelirinde görülen ciddi artıştır. Yazar, 1971'den sonra İran'ın yurt dışında bilinirliğinin arttığını ve kutlamaların bunda kilit rol oynadığını ifade eder (s. 132). Kutlamaların hedefinin bugünkü uluslararası spor organizasyonlarıyla benzeştiğini belirtir (s. 137). Günümüzde ülkelerin bu organizasyonlara ev sahipliği yapmak üzere birbirleriyle yarışması ve bunlardan turizm geliri başta olmak üzere başka faydalar devşirmek istemesi Şah'ın ve Pehlevi rejimi elitlerinin kutlamalarla neyi hedeflediğini açıklığa kavuşturmaktadır. Kutlamaların ekonomik açıdan ikinci büyük hedefi İran'a yabancı yatırımcı çekmektir. Bu kısım kitapta turizm nispetinde tartışılmadığı için beklenen yatırımın çekilemeyecek başarısız olunduğunu düşündürmektedir. Yine de bu alanda bir başarısızlık varsa dönemin siyasi ve ekonomik şartları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Konuya ilişkin yerleşik yargılardan bir diğeri ABD Başkanı Richard Nixon, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth ve Fransa Cumhurbaşkanı Georges Pompidou gibi devlet başkanlarının kutlamalara katılmamaları sebebiyle organizasyonun diplomatik açıdan başarısız bir girişim olduğudur. Steele, adı geçen önemli devlet başkanlarının davete icabet etmemelerinin Şah'ın kendisini önemli bir uluslararası oyuncu olarak gösterme çabasını akamete uğrattığını kabul eder. Buna karşın, devlet başkanlarının törenlere katılıp katılmama kararlarının ciddi olarak tartışıldığını bu

devletlerin arşivlerine dayanarak ortaya koymaktadır (s. 72). Üstelik çeşitli dünya ülkelerinden birçok devlet başkanı, kral ve kraliçenin kutlamalara katıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Yazara göre Şah'ın kutlamalar sırasında Kiros ve temsil ettiğini düşündüğü özgürlük, hoşgörü ve barış gibi hümanist değerler üzerinden verdiği evrensel diplomatik mesajlar, yabancı devletler nezdinde de kabul görmüştür. Şah, Soğuk Savaş'ta yumuşama dönemine girilen bir zamanda uluslararası kamuoyu tarafından kabul edilebilecek kavramları akılcıca kullanmıştır (s. 57).

Steele'nin kutlamaları başarısız bulduğu "halkla ilişkiler" tarafına ayrı bir parantez açmak gerekir. Bu bağlamda, kutlamaların gerçekleştiği günden bugüne en çok eleştirilen konulardan biri İranlıların tören alanına alınmayarak dışlanması olmuştur. Gerçekten de alana ulaşmak isteyen İranlılar güvenlik güçleri marifetiyle engellenmiş ve bu durum geniş kesimlerde hayal kırıklığına yol açmıştır. Birçok İranlı kendi servetleriyle yabancılara pahalı ziyafetler verildiğini düşünerek içerlemiştir (s. 120). Steele, halkın alana girişinin kısıtlanmasının sebebinin güvenlik endişesi olduğunu ileri sürmektedir. Gerçekten de o yıllarda faaliyette olan birtakım silahlı grupların kutlamaları hedef alan beyanlarının bulunduğu dikkate alındığında güvenlik endişesinin yersiz olmadığı savunulabilir. Üstelik tam da kutlamaların sürdüğü 14 Ekim 1971 günü İran'ın San Francisco Konsolosluğuna bombalı saldırı düzenlenmiştir. Güvenlik endişeleri haklı gerekçelere dayansa bile halkın kutlamaların en önemli anına tanıklık edememesi, Pehlevi rejimi ile halk kitleleri arasındaki uzaklığı gözler önüne sererek muhalif grupların eline koz vermiştir. Yazarın tamamen ihmal etmese de daha güçlü vurgulayabileceği bir mesele, Şah'ın ve Pehlevi rejimi elitlerinin İran kimliğine bakışı ile İran halkının büyük çoğunluğunun bakışı arasındaki farktır. Bu doğrultuda kutlamaların planlanmasında önemli bir rol oynamış olan Şocaeddin Şafa'nın yıllar sonra kutlamalara ilişkin hedeflerden birinin halkın ulusal

kültürün kaynağı olarak İslam'ın yerine monarşiyi görmesini sağlamak olduğunu ifade etmesi manidardır (s. 110). Dolayısıyla kutlamaların yazarın deyimiyle başarısız bir halkla ilişkiler çalışması olması, Pehlevi ideolojisinin İslamî dönemi paranteze alarak İslam öncesi İran'a yaptığı vurgu göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Bu minvalde kutlamalar, Pehlevi rejimi elitleri ile geniş halk kitleleri arasındaki kültürel uyumsuzluğun açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Steele, 1971 kutlamaları gibi modern İran'a dair sembolik bir olayı büyük bir yaratıcılıkla ele almıştır. Konunun uzmanlarını dahi şaşırtabilecek bilgiler ve bakış açılarının yer aldığı kitap şüphesiz ki Pehlevi İran'ına ilişkin literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Steele'nin kitabında yer verdiği en çarpıcı görüşlerden biri, 1979 Devrimi'nin son dönem Pehlevi İran'ının kendine has özelliklerini tartışmayı yer yer kısıtlayıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermesidir. Öyle ki literatürde 1971 kutlamaları başta olmak üzere birçok gelişme devrime giden yolun taşlarını döşeyen hadiseler olarak değerlendirilmektedir. Oysa dönemin gelişmeleri 1979 bağlamı dışında

tartışıldığında buradan hareketle çok farklı sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Yazar, eserini Pehlevi rejimini tecrübe etmemiş yeni nesil tarihçilerin bu döneme ilişkin geliştirdikleri revizyonist bakış açısının parçası olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu bakış açısı, Pehlevi dönemini ve özel olarak Şah'ı, muhaliflerinin ve İran İslam Cumhuriyeti'nin tasvir ettiği şekliyle megaloman, despot ve yolsuz olarak görmeyi reddetmektedir (s. 8-9). Bu görüşler ışığında yazarın, her ne kadar kitapta yer yer eski rejimi bazı ideolojik aşırılıkları sebebiyle eleştirse de genel olarak Pehlevi dönemine olumlu yaklaştığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bezmi-i Ehrimen: ceşnha-yı 2500 sale-yi şahenşahî be rivayet-i esnad-ı savak ve derbar. (1378). (4 Cilt). Merkez-i Berresî-yi Esnad-ı Tarihî-yi Vizaret-i İttilâ'ât.
- İran Şehinşahlığının 2500. kuruluş yıldönümüne armağan. (1971). Milli Eğitim Basımevi.

Türkiye İran Araştırmaları Dergisi
Turkish Journal of Iranian Studies

“Tanıtım nüshasıdır, para ile satılamaz.”
“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5’inci maddesinin 2’nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.”